

Edward Breza

Wybrane nazwiska pomorskie (cd.)

Acta Cassubiana 6, 243-268

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WYBRANE NAZWISKA POMORSKIE (CD.¹)

42. Budner, Budnar, Budnarowski, Budnerski, Büttner, Bitner, Bytner i podobne

SNWPU podaje 1028 osób o nazwisku *Budner*: 54 w woj. bydgoskim, 3 elbląskim, 27 gdańskim, 9 słupskim, 127 konińskim, 107 łódzkim, 97 płockim, 61 warszawskim; 9 *Budnerski* w woj. koszalinskim; 1 *Budnar* w woj. wrocławskim, 3 *Budnarowicz* w woj. poznańskim; 50 *Budnarowski*: 5 w woj. bydgoskim, 36 gdańskim, 7 katowickim, po 1 poznańskim i siedleckim; 3 *Budnarski* w woj. szczecińskim.

Opracowując nazwiska *Budnik*, *Kosater* i *Kosycarz* (NP 72-73), pominąłem *Budner*, które niewątpliwie wywodzi się od niem. rzeczownika *Büdnner* 'chałupnik',

W tomie I „Acta Cassubiana”, 1999, s. 259-275 opublikowane zostały: 1. *Cyper*, *Zip(p)er* i podobne, 2. *Łag*, *Łaga* i podobne, 3. *Os* i *Oss*, 4. *Rzeszoto*, *Rzeszotarz* i podobne, 5. *Sito*, *Sitarz* i podobne; w t. II, 2000, s. 21-51: 6. *Apfel*, *Apfelbaum*, *Appel*, *Appelbaum*, *Jabłko*, *Jabłon(ka)* i podobne oraz pochodne, 7. *Gloza*, *Glus*, *Glut*, *Glozna*, *Gloc* i podobne, 8. *Milanowski* i pokrewne, 9. *Pomy(j)ski*, *Kczewski* – zanikłe kaszubskie nazwiska szlacheckie, 10. *Promień*, *Strahl* i podobne, 11. *Smedles*, *Smydmes*, *Sznidles*, *Strug*, *Hebel*, *Hewel* i podobne, 12. *Smukała* i podobne; w t. III, 2001, s. 159-176: 13. *Achrem*, *Achremczyk*, *Achremowicz* i podobne, 14. *Af(f)eld*, *Af(f)elt*, *Amende* i podobne oraz pochodne, 15. *Bartelmes*, *Bartelmus*, *Meus*, *Mewes* i podobne, 16. *C(z)indarz*, *Kitlarz*, *Cender* i podobne, 17. *Dawid*, *Dawidzki*, *Dawidowski*, *Dawidson* i podobne, 18. *Eichler*, *Ekman(n)*, *Eichman(n)* i podobne, 19. *Ignar*, *Ignier(a)*, *Ignor* i pochodne, 20. *Lauf(f)er*, *Lep(p)er* i pokrewne oraz podobne, 21. *Pardua*, *Pardwa*, 22. *Rzym*, *Roma*, *Romer* i podobne, 23. *Senslau*, *Żeliszawski*, *Duba*, *Duber*, 24. *Westfal*, *Westwal* i pochodne; w t. IV, 2002, s. 243-259: 25. *Backhaus*, *Backhus*, *Bakus*, *Backtrog* i podobne, 26. *Cieciora*, *Cieciora*, *Cięciora* i podobne, 27. *Heland*, *Helandt*, *Helant*, 28. *Jednorat*, *Jednoralek*, *Jednoralski* i podobne, 29. *Metzg(i)er*, *Mecger*, *Metzler*, *Metzig* i podobne, 30. *Pepliński*, *Pelpliński* i podobne, 31. *Sapka*, *Szapke* i podobne oraz pochodne; *Ryma*, *Katar*, *Fluks*, 32. *Sitterle*, *Sitterlee* i podobne, 33. *Ugowski* i podobne, 34. *Wolfard*, *Wohlfahrt* i podobne; w t. V, 2003, s. 119-131: 35. *Bochentyn*, *Bochentyn*, *Bochentysz*, 36. *Kohnke*, *Kohnka*, *Kuhnke*, *Konke*, *Konka* i podobne, 37. *Pąk*, *Pąkowski*, *Pączek*, *Pączkowski* i podobne, 38. *Pek*, *Peek*, *Peck*, *Peik*, *Pejka* i podobne, 39. *Pstrąg*, *Pstrong*, *Pstrągowski*, *Pstrongowski* i podobne, 40. *Rac*, *Ratz*, *Rec*, *Retz*, *Raca*, *Reca* i podobne, 41. *Zimny*, *Zimnoch*, *Zimniak*, *Zimnik* i podobne.

dosłownie ‘mieszkający w budzie’, a więc jest synonimem nazwisk *Budnik* i *Kosater*. Określenie *Büdner* na chałupnika pojawiało się często w źródłach pomorskich, np. w roku 1747/48, np. w F 46, s. 148 wyliczeni zostali w Borzytuchomiu (obok *Käthner* ‘chałupnicy’ osobno *Büdner*, również chałupnicy, ale pewno jeszcze ubożsi. Wariant *Budnar* powstał wskutek rozwoju przyrostka niem. *-er* w *-ar*, co częste w wyrazach pospolitych i w nazwach osobowych, por. np. *szygar*; *zegar* z *Steiger*; *Zeiger* i nazwiska *Fleszar*, *Pelczar* z *Fleischer*, *Pelzer*. Formy *Budnerski*, *Budnarski*, *Budnarowski* są modelowe, powstałe za pomocą przyrostka *(-ow)ski* od *Budner*, *Budnar*. Historycznych jego poświadczeń na Pomorzu Gdańskim nie znajduję, spotykam tu jedynie nazwisko *Buda*, np. w roku 1789 we wsi Jastarnia, na Półwyspie Helskim mieszkał „Grzegorz Buda, poddany, z żoną, ma dzieci 5”. (F 39, s. 53), a w roku 1773 w Goręczynie, pow. kartuski mieszkał Adam Buda (Heidn 143). Można by to nazwisko wywieść od rzeczownika *buda* na ‘tego, co w budzie mieszkał’, por. 384 osoby o nazwisku *Chałupa*: 15 w woj. bydgoskim, 17 elbląskim, 1 gdańskim, 34 śląskim, jednak bardziej systemowa będzie interpretacja odmienna: jest to zdrobnienie im. dwuczłonowego *Budzisław*. Tak interpretuje imię *Buda* również M. Malec (Mal II 66, 163). Synonimiczne polskie nazwisko *Chałupnik* nosi 388 osób: 6 w woj. bydgoskim, 8 gdańskim, 3 śląskim, 73 bielskim, 62 łódzkim.

Bliskie pod względem fonetycznym, ale semantycznie różne jest nazwisko *Bittner* 625: 41 w woj. bydgoskim, 51 gdańskim, 94 poznańskim, 41 opolskim, 38 warszawskim, 34 wrocławskim; *Bitnar* 0 z przejściem *-er* w *-ar*; 725 *Bytner*: 74 w woj. bydgoskim, 11 elbląskim, 20 gdańskim, 6 śląskim, 106 toruńskim, 88 warszawskim, 63 plockim, 57 wrocławskim; 495 *Bytnar*: 3 w woj. bydgoskim, 2 gdańskim, 166 rzeszowskim, 49 przemyskim; pochodne pomijam. Etymologiczną postacią jest tu nazwisko *Büttner* 77: 5 w woj. elbląskim, 1 gdańskim, 16 toruńskim, 15 katowickim; także złożone *Büthner-Zawadzki*: 4 w woj. warszawskim; również z pominięciem diakrytyku (niem. *Umlautu*) 10 *Butner*: 4 w woj. gdańskim, po 2 katowickim i szczecińskim, po 1 łódzkim i toruńskim. Dokumentację historyczną tych nazwisk zgromadziłem w Przyd 40-41, był to bowiem przydomek *Przechlewskich* z *Przechlewa* i *Zawadzkich* z *Zawady* (obie wsie w pow. chojnickim), zapisany w roku 1570 w Przechlewie jako *Nobilis Urbanus Butner*, potem w księgach miejskich Chojnic jako *Zawadzki – Butner* Baltazar i inni w roku 1605, Marcin *Bytner* Zawacki zapisany został także w Przechlewie w roku 1682 (F V 149). To nazwisko pochodzi od niem. rzeczownika *Büttner* ‘bednarz’. Warianty *Bit(t)ner*, *Byt(t)ner* są polską fonetyczną adaptacją formy etymologicznej *Büttner*.

43. Brun, Brunn, Brunat, Brunka, Bruner i podobne

SNWPU podaje 102 osoby o nazwisku *Brun*, z tego 19 w woj. gdańskim; 11 *Brunn*: 3 w woj. bydgoskim, 5 gdańskim, 2 śląskim, 1 wrocławskim; 36 *Bruner*, z tego 1 w woj. elbląskim; 37 *Brunner*, z tego 1 w woj. gdańskim, 10 warszawskim, 6 katowickim

Nazwisko odnieść możemy do n. niem. wsi *Brunn*, po polsku *Bezrzecze*, dziś osada, dawniej wieś w gm. Dobra, woj. szczecińskie, notowanej od roku 1269 *Brunne*, tak też w roku 1277, *Brunn* 1539, *Brunne* 1618, *Brunn* 1789 i następne, *Brunn*, po polsku *Bezrzecze* 1951. Nazwa miejscowości pochodzi od średnio-wysoko-niem. rzeczownika *Brunne* ‘studnia, źródło’ (B. Czopek-Kopciuch, NMP I 127). Forma *Bruner* może być nazwą mieszkańca wsi *Brunn*.

W SNWPU są także nazwiska: 45 *Bruna*: 37 w woj. gdańskim, 5 legnickim, 3 warszawskim; 1 *Brune* w woj. olsztyńskim; 25 *Brunne*, z tego 3 w woj. gdańskim; 25 *Bruns*, z tego 1 w woj. elbląskim; 3 *Bruni* w woj. warszawskim; 1 *Brunert* w woj. warszawskim, które można wywieść od kaszubskiego przymiotnika *bruny* ‘brązowy’, ‘śniady’ o cerze (por. w SNWPU nazwiska *Bruny* 0 i *Brunny* 0), w których końcówce *-i* lub *-y* przechodzi w *-e*, jak z *Gruby*, *Młody* powstały *Grube*, *Młode*, w których z kolei końcówce niemieckie *-e* Polacy i Kaszubi wymienili na *-a*: *Grub(b)a*, *Bruna*; *Brunert* zawiera analogiczny do *Gleinert*, *Wichert* przyrostek *-ert*; *Bruns* jest niem. formą dopełniacza l. poj. deklinacji mocnej z końcówką *-s*; w formie górnioniem. *Braun* notowanych jest 1653 osób, z tego 140 w woj. bydgoskim, 28 elbląskim, 180 gdańskim, 18 słupeckim, 179 poznańskim, 153 warszawskim; złożone *Braun-Walicki* 5 poza Pomorzem; 42 *Braune*, z tego 2 w woj. bydgoskim; 173 *Brauner*, z tego 1 w woj. gdańskim; 6 *Braunert*; *Braunn* 0; 1 *Brauns* w woj. opolskim; 4 *Braun* w woj. toruńskim; formy pochodne pomijam. Bliskie fonetycznie i morfologicznie jest imię *Bruno(n)*, wywodzące się ze staro-wysoko-niem. *brun* ‘lśniący brązowy’, przejętego do kaszubszczyzny jako *bruny* (zob. wyżej).

Historycznie na Pomorzu Gdańskim notowane były m.in. w księdze metrykalnej parafii Żarnowiec, w dziale chrztów nazwiska: *Brun* Albertus w roku 1594 i *Brun* Nicolaus w roku 1620; w Księdze obywateli Chojnic: w roku 1644 *Brune* Lux, bednarz (*Bötticher*), przybyły do miasta z z miejscowości Bergen na Rugii; w roku 1680 *Braun* Georg, sukiennik z Człuchowa *Braun* Ludwig roku 1764, niegdyś mieszkaniec i mistrz w (miejscowości) Krossen [według R II 580 to Krosno w pow. pasłęckim i braniewskim], postrzygacz sukna (*Tuchscherer*), potem zbiegły z miasta (*ist entlaufen*), *Braun* Johann Wilhelm z Jaromierza (*Germen*), pow. Kwidzyn, szewc, ewangelik liczący lat 25, w roku 1797 stolarz *Braun* Joh(ann) Christian, rodem z Chojnic, ewangelik, lat 35, *Braun* Christian, wywodzący się z dóbr pod Miłakowem (*Liebstadt*), pow. Morąg, stolarz, zmarły w roku 1800, w rok później *Braun* Friedrich Wilhelm, stolarz rodem z Chojnic, ewangelik, lat 44, który przeprowadził się do Człuchowa, *Braun* Friedrich Wilhelm w roku 1801, stolarz, ewangelik, lat 30, zmarły w roku 1808 i w 1832 r. *Braun* Michel, stolarz, rodem z Chojnic, ewangelik, lat 26 (BBK 37, 43, 62, 67, 69, 70, 71, 79); w Nowej Wsi Lęborskiej w roku 1638 notowani byli sołtys uprzywilejowany ‘mający przywilej’ [na siebie i trzech synów] Joannes *Braun* [na] Michała, Marcina i Jana (F 46, s. 49); w Summariuszu par. Wiele zapisani zostali: Franz *Brun* w roku 1781, 4-krot-

nie Johann *Brunn* w latach 1773-1775, prawdopodobnie tenże Johann *Brunn* z kwalifikacją *Luth.[eranus]* i Justine *Brunn* w roku 1775; także [prawdopodobnie wcześniej wspomniany] 2-krotnie Johann *Bruna* 1778, 1800, kwalifikowany również w roku 1778 jako *Luth.[eranus]* w roku 1780 Johann *Bruno*; w księdze metrykalnej par. Góra pod Wejherowem zanotowany został 2-krotnie Joannes *Braun* w roku 1818 i 1819; w księdze par. Kielno z kolei utrwaleni zostali: Anna *Brunowa* 1746, Anna *Brunina* 1821, Paul *Brune* 1832, Christian *Braun* 1835 i Franciscus *Brunn* w roku 1836, a w roku 1835 w księdze metrykalnej par. Kielno zanotowany został *Brunka*, w księdze metrykalnej par. Wiele (z AP w Bydgoszczy) utrwaleni zostali: Rozalia *Brunkowa* 1842, pisana w roku 1846 Rozalia *Brunke*, nadto Ewa *Bronka* w roku 1844 i Anton *Brona* w 1846 r.

Nazwisko *Brun(n)* może pochodzić od kaszubskiego przymiotnika *bruny* ‘brązowy’, ‘śniady’ o cerze, jak to już wyżej powiedziano, lub od im. *Bruno(n)*, notowanego w staropolszczyźnie w postaci *Bruno* od roku 1236 w Małopolsce, Wielkopolsce i na Śląsku; *Brun* od roku 1375 na kresach południowo-wschodnich, w Małopolsce, Wielkopolsce i na Mazowszu, w postaci zdrobnionej *Brunik* w roku 1403 w Małopolsce, *Brunosz* w roku 1383 w Małopolsce i w tejże krainie w roku 1393 jako *Brunusz*, nadto w latach 1460-1475 *Bruchnik* (Mal III 201-202). Podane i niewymienione nazwiska mogą zatem mieć 3 podstawy: 1) n.m. *Brunn*; 2) kaszubski przymiotnik *bruny*; 3) imię chrześcijańskie *Bruno(n)*, upowszechnione w chrześcijańskiej Europie dzięki św. Brunonowi, arcybiskupowi Kolonii w II połowie X w. i św. Brunonowi, biskupowi misyjnemu z Querfurtu, zmarłemu w 1009 r.

Jest także 16 osób o nazwisku *Brunat* w woj. gdańskim, SNW 17 w pow. wejherowskim, w tym 8 mężczyzn, 9 kobiet i 50 *Brunath*: 2 w woj. elbląskim, 41 gdańskim, 6 toruńskim, 1 katowickim; w SNW 53; *Brunatowicz* 0; 10 *Brunatowski* w woj. toruńskim; 15 *Brunatny*: 10 w woj. jeleniogórskim, 3 katowickim, 2 opolskim. Nazwisko to wywieść można od im. *Bruno*, zdrobnionemu do postaci *Brunat* przy użyciu przyrostka *-at*, potwierdzonego z n. miejscowości *Trzebiatowo* w formie *Trzebiat* od typu *Trzebiestaw* i *Wielatów* w postaci *Wielat* od typu *Wielistaw* (Mal II 150); w zdrobnieniach od imion chrześcijańskich występuje *-ast*: *Biernast* od *Biernat* ‘Bernard’ (Mal III 149). Możliwe także od *brunatny* (por. takie nazwisko) z derywacją dezintegralną (z pominięciem *-n-*) i odmianą przymiotnikową prostą.

Od imienia *Bruno(n)* pochodzą na pewno nazwiska: 7 *Bruno*: po 3 w woj. bydgoskim i gdańskim, 1 jeleniogórskim, złożone *Bruno-Kamiński* 7 w woj. krakowskim; od zdrobnienia *Bronek* nazwisko *Bronek* u 58 osób na Śląsku: 41 w woj. opolskim, 15 katowickim, 2 wałbrzyskim; *Brunis* 0; 1 *Bruniś* w woj. częstochowskim; *Brunk* 0; 148 *Brunke*: 48 w woj. bydgoskim, 64 gdańskim, 18 słupskim, 9 szczecińskim, będące zniemczoną (przez wymianę polskiego przyrostka *-ek* na dolnoniem. *-ke*) formą postaci *Brunek* i 298 *Brunka*: 120 w woj. bydgoskim 24 elbląskim, 130 gdańskim, 14 słupskim, powstałe przez wymianę *-e* w postaci

Brunke na -a. Niektóre mogą pochodzić od zdrobnienia *Bronek* (por. nazwisko *Bronk* w NP 46) od *Bronisław*.

44. *Cap*, *Koza*, *Koziół*, *Kozioł* i podobne

SNWPU podaje 1344 osób o nazwisku *Cap*: 12 w woj. bydgoskim, 21 elbląskim, 17 gdańskim, 2 śląskim, 248 rzeszowskim, 102 katowickim, 85 krośnieńskim, 84 zamojskim, 63 siedleckim, 55 wrocławskim, 54 opolskim, 31 warszawskim, 30 pilskim; 1 *Capa* w woj. warszawskim, 8088 *Koza*: 51 w woj. bydgoskim, 29 elbląskim, 90 gdańskim, 29 śląskim, 1145 częstochowskim, 703 katowickim, 529 kieleckim, 481 poznańskim, 457 tarnowskim, 363 zamojskim, 346 krakowskim, 339 pilskim, 266 warszawskim, 255 lubelskim, 196 zielonogórskim; 14683 *Koziół*: 128 w woj. bydgoskim, 184 gdańskim, 146 śląskim, 111 elbląskim, 2619 kieleckim, 2008 katowickim, 1494 lubelskim, 1137 bielskim, 1029 radomskim, 728 tarnobrzescim, 582 częstochowskim, 472 warszawskim, 367 wrocławskim, 366 krakowskim, 313 łódzkim, 240 szczecińskim; *Koziół Kozłowski* 1 w woj. wałbrzyskim; 5 *Koziół* vel *Kozłowski*: 3 w woj. gorzowskim, 2 rzeszowskim; 14 *Koziół*: 4 w woj. gdańskim, 9 olsztyńskim, 1 warszawskim; 27 *Koziół*: po 6 w woj. gdańskim i warszawskim, 1 śląskim, 4 wrocławskim, 3 toruńskim, po 2 katowickim, radomskim i zielonogórskim; 12 *Koziół-Poklewski*: 7 w woj. warszawskim, 5 opolskim; 167 *Koziół*: 2 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 19 gdańskim, 71 olsztyńskim; 8 *Koziół-Poklewski*: 5 w woj. katowickim, 2 olsztyńskim, 1 kieleckim; 8 *Koziół*: 1 w woj. gdańskim, 6 szczecińskim; 1 *Koziół*: 62 w woj. opolskim, 48 katowickim; 22040 *Koziół*: 3311 w woj. tarnowskim, 125 bydgoskim, 227 elbląskim, 212 gdańskim, 245 śląskim, 2555 katowickim, 1509 krakowskim, 972 tarnobrzescim, 927 lubelskim, 820 kieleckim, 720 wrocławskim, 634 bielskim, 608 opolskim, 562 warszawskim, 505 częstochowskim, 378 wałbrzyskim, 306 zamojskim, 298 szczecińskim, 288 skierniewickim, *Koziół* vel *Koziółowska* 1 w woj. wałbrzyskim; *Koziół* vel *Kozłowski* 3 w woj. wałbrzyskim; 36 *Koziół*: 10 w woj. chełmskim, po 4 gorzowskim, koszalińskim i lubelskim. Dużo form pochodnych zostało tu pominiętych.

SSNO I 300 notuje n. osobową *Cap* od roku 1402 z Poznania, pisane jednak zawsze *Czap*, co A. Bańkowski (B I 108) czyta *Czap* i wywodzi od rzeczownika *czap* 'bocian', szkoła krakowska natomiast (C 25, SEMot I 26) czyta *Cap* i odnosi do rzeczownika *cap* 'koziół', notowanego w polszczyźnie od XV w.; SSNO III 116-117 podaje od roku 1390 zapisy *Kosa* i *Koza* z Małopolski, Wielkopolski, Mazowsza i kresów południowo-wschodnich, które czytać można *Koza* od nazwy zwierzęcia *koza* lub *Kosa* od rzeczownika *kosa*, nadto formy złożone *Łupikoza*, *Pieczkoza*, *Połukoza* (por. herb *Półkozic* Horeszków z *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza), SSNO III 120 przynosi poświadczenia *Koziół* i *Kozioł* od roku 1146 z Wielkopolski, Małopolski, Mazowsza i kresów południowo-wschodnich, formy pochodne *Koziółek* i złożone *Koziół Biały*, *Koziół Mięso*, *Kozi Mistrz*, *Kozinoga*, *Kozi Ogonek*, *Kozipas*, *Kozi Piekarz*, *Kozi Rog*, *Koziszyja* i wiele innych,

które A. Cieślíkowa (C 64, SEMot I 162- 163) odnosi do rzeczowników *kozieł*, *koziełek*, *kozłek*, *koziełk*, notowanych już w okresie staropolskim.

Na Pomorzu Gdańskim mamy niewiele zaświadczeń: w roku 1700 Szymon *Kozioł* zapisany został w archiwaliach pelplińskich, odnoszących się do Kociewia (Damps 157), Mikołaj *Kozielec* otrzymał od dzierżawcy starostwa kościerskiego Jakuba Teodora Trembeckiego półwysep Kozłowiec na jez. Wdzydze w roku 1694 (F 39, s. 174).

Nazwiska wyżej podane poświadczono zostały we wielu regionach Polski, np. z Nowotarskiego J. Bubak podaje *Cap* z roku 1628, *Koza* z roku 1843, *Kozieł* i *Kozioł* od roku 1617, ze Śląska notują nazwiska *Koza* i *Kozioł* od XVII w. S. Rospond i H. Borek; formę *Koza* z Białegostoku z roku 1662 L. Dacewicz i współautorki; *Kozieł* z w. XVI L. Citko z Podlasia, *Koza* z roku 1493 M. Czaplicka-Niedbalska z Bydgoszczy.

Zestawiłem razem nazwiska, by tak powiedzieć, „z koziego rodu”: *cap* ‘koziół, zwłaszcza dziki’, kwalifikowany jako regionalizm południowo-małopolski i pożyczka z języków bałkańskich (B I 108); wyrazy *koza* i *koziół* rozumiemy; dawniej w użyciu była forma *kozieł* (por. bajkę A. Mickiewicza *Lis i kozieł*); *koza* i *koziół* są wyrazami wieloznacznymi: 1) *koza* to przede wszystkim: a) ‘zwierzę’, b) ‘konstelacja gwiazd’, c) ‘więzienie’, d) ‘jakaś roślina’ L I 470; 2) *koziół* to: a) ‘samiec kozy’, b) ‘zmarszczka’, c) ‘podstawa drewniana do piłowania drewna’, d) ‘gajdy, dudy do grania’, e) *kozły* ‘krokwie’, f) ‘siedzenie dla woźnicy’, g) *kozłem* nazywa się także ‘samiec sarny’. W konkretnym wypadku trudno powiedzieć, do jakiego znaczenia nawiązano w przezwisku. W symbolice i folklorze *koza* i *koziół* wyrażają raczej cechy ujemne człowieka: upór: „uparty jak kozioł”, jurność, wybujałość seksualną, głupotę: „Wysoki jak brzoza, głupi jak koza”; w obrazach biblijnych *kozły* wyobrazają złych i potępionych (Mt 25,31), por. dalszą symbolikę w SS 166-168. Formy *Capa* i *Koziela* powstała wskutek tzw. derywacji fleksyjnej: *syn Capa*, *Koziela*, zatem *Capa*, *Koziela*.

Po grecku *koza* to *aiks*, *aigós*, tarcza powleczonego kozia skórą to *trágos*, znany Polakom i narodom Europy z pojęcia *tragedii*, tj. etymologicznie ‘śpiewu kozła’ (w II członie wyrazu występuje gr. rzeczownik *ōdē* ‘śpiew, oda’) oraz *éri-phos* (tak w Nowym Testamencie); po łacinie *koziół* nazywał się synonimicznie *haedus* i *hircus* oraz *caper* i od tego forma żeńska *capra* ‘koza’; do przydomków łacińskich (*cognomina*) przeszły *Caper*, *Capra*, zdrobniale *Capellus*, *Capella*, *Capellio*, *Capellinus*, *Capellianus* oraz *hircus*, a więc *Hircus* i *Hircinus*. Z łacińskiego *capra* pochodzi wł. *capra* i por. 1 osobę o nazwisku *Capra* w woj. wałbrzyskim w SNWPU oraz *capro* ‘koziół’ z łac. *caper*; w ang. jest *goat* z rozdziałem *he-goat* na ‘kozła’ i *she-goat* na ‘kozę’, wyraz spokrewniony z niem. *Geiss* ‘koza’ i por. 1 osobę *Geis* z woj. poznańskiego. Po niemiecku *koza* to *Ziege*, wyraz tkwiący w nazwisku *Ziegert*: od *Ziege* z patronimicznym przyrostkiem *ert*, pisanym także *Cyg(i)ert* i podobnie, a *koziół* *Ziegenbock*, z czego i fr. *bouc* ‘koziół’. Samiec sarny po niemiecku nazywa się *Rehbock*.

45. Ciskowski, Ciszkowski, Czyszkowski, Cischke, Cyszke, Cyszka i podobne

SNWPU podaje 773 osoby o nazwisku *Ciskowski*: po 11 w woj. bydgoskim i elbląskim, 326 gdańskim, 2 słupskim, 228 ostrołęckim, 27 warszawskim; 822 *Ciszkowski*: 31 w woj. elbląskim, 26 gdańskim, 12 słupskim, 282 warszawskim, 189 ostrołęckim, 95 siedleckim; 95 *Czyszkowski*: 1 w woj. gdańskim, 23 wrocławskim, 17 radomskim, 12 warszawskim, 11 pilskim; 6 *Cischke* w woj. słupskim, po 1 *Czischke* w woj. bydgoskim i *Czyszke* w woj. gdańskim, 2 *Cziska* w woj. opolskim, 16 *Czyszka* w woj. toruńskim; 272 *Czyszek* : 5 w woj. elbląskim, 13 gdańskim; 10 *Cyszka* w woj. gdańskim; 20 *Cyszke* w woj. gdańskim; 1 *Cyszkie* w woj. gdańskim, *Cyszkiewicz* 0; 11 *Cyszek*: po 4 w woj. gdańskim i opolskim, 2 jeleniogórskim, 1 radomskim; 6 *Cyske* w woj. olsztyńskim; 420 *Ciski*: po 4 w woj. bydgoskim i elbląskim, 28 gdańskim, 3 słupskim, 129 ciechanowskim, 107 plockim, 29 warszawskim; 3 *Cyski*: 1 w woj. olsztyńskim, 2 skierniewickim.

Historycznie wyliczone nazwiska potwierdzone zostały na północnych i południowych Kaszubach: w Księdze mesznego par. Żarnowiec odnotowani zostali Joannes *Cisk* 1780 i Michael *Ciska* 1782; Jan *Ceszka* zapisany został w roku 1900 w księdze metrykalnej par. Tyłowo, pow. pucki; w księdze metrykalnej par. Góra pod Wejherowem utrwaleni zostali: Joanis [Joannis] *Ciska* 1788 i Jacobus *Cyska* 1818; w księdze chrztów par. Kościerzyna figuruje Christianus *Ciszke* 1753, pisany także *Ciszka* 1754; wcześniej we wsi Kalisz, pow. Kościerzyna, tj. w roku 1687 mieszkali „gburzy” Hans *Czyszke* i Jochym *Czyszka* (F 39, s. 121).

Podane nazwiska są na pewno homonimiczne. Mają kilka źródeł pochodzenia, potem pod wpływem kaszubskim (kaszubienia) i niemieckim wzajemnie na siebie oddziaływały, tak że dziś trudno niekiedy wskazać na ich pierwotną postać. Najpierw osoby noszące nazwisko *Ciskowski* i skupione w dawnym woj. ostrołęckim zawdzięczają je n.m. *Cisk*, gm. Goworowo, notowanej jako *Czyszek* 1449, *Cziski* 1578, *Cisko* 1783, *Cisk* 1827 i objaśnionej przez U. Bijak (NMP II 152) jako n. dzierzawcza od n.os. *Ciszek* z późniejszym nawiązaniem do rzeczownika *cis*, lub też n.m. *Ciski*, gm. Zatory w tymże woj. ostrołęckim, notowanej jako *Cyssek* 1428, *Czyskowo* 1440, *Czysky* 1476 i objaśnionej przez wspomnianą U. Bijak (ibid.) jako n. przeniesiona ze wsi *Cisek* w dawnej ziemi warszawskiej. Przemiany, które dokonały się we wspomnianych nazwach wsi mazowieckich, wskazują na możliwe podstawy wyliczonych nazwisk. Mogą nimi (ostatecznie) być *cis* w formie pochodnej *Cisek* lub *cichy* w formie *Ciszek*. Do substytucyjnych procesów niemieckich i kaszubienia dochodził także proces mazurzenia. *Cisek* lub *Ciszek* mogą być formami patronimicznymi od *Cis* lub *Cichy*, utworzonymi za pomocą przyrostka *-ek*; *Ciszek* nadto może pochodzić od czasownika *ciszyć*. *Ciskowski*, *Ciszkowski* i *Czyszkowski* na Pomorzu są formami modelowymi, powstałymi za pomocą przyrostka *-owski* od wcześniejszej postaci nazwiska *Cisek* lub *Ciszek*. Te nazwiska zniemczono przez odwrócenie polskiego przyrostka *-ek*, kasz. *-k* na dolnioniem. *-ke*: *Cischke*, *Czisch-*

ke, Czyszke, Cyszke; te z kolei polszczono przez wymianę końcowego *-e* na *-a*: *Czyszka, Cyszka*; postać *Ciski* jest modelowa od nazwiska *Cis* lub *Cisz*. Notowane w SSNO I 443 nazwiska *Czyszkowski* lub *Czyżkowski* z Mazowsza SEMot III 33 odnosi do n.m. *Czyrkowo*, dziś *Czyszków* w woj. siedleckim, gm. Garwolin, a z kresów południowo-wschodnich do n.m. *Czyszki*.

Dodać trzeba, że nazwisko *Cis* według SNWPU nosi 823 obywateli polskich: po 2 w woj. bydgoskim i elbląskim, 4 gdańskim, 235 radomskim, 92 katowickim, 48 zamojskim, 43 koszalińskim, 40 wrocławskim, 32 kieleckim, po 30 warszawskim i olsztyńskim; *Cisek* 3401: 42 w woj. bydgoskim, 8 elbląskim, 39 gdańskim, 37 słupskim, 1011 rzeszowskim, 315 zamojskim, 288 katowickim, 161 wałbrzyskim, 149 wrocławskim, 109 tarnobrzeskim. Nazwisko *Cis* było często notowane w tzw. Summariuszu ksiąg kościelnych par. Wiele, np. Simon *Cis* roku 1800, wcześniej w par. Strzepcz, pow. wejherowski, gdzie chrzczone było dziecko Jacoby *Cis* 1736, też na Kociewiu w księdze metrykalnej par. St. Kiszewa, pow. kościerski: Mathias *Cys* 1799.

46. Dreher, Drajer, Drejer, Dreier i podobne oraz pochodne

SNWPU podaje 185 osób o nazwisku *Dreher*: 2 w woj. elbląskim, 7 gdańskim, 4 słupskim, 37 gorzowskim, 23 toruńskim, po 15 olsztyńskim, szczecińskim i wrocławskim; 236 *Drajer*: 43 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 68 poznańskim, 88 pilskim; 15 *Drajerski* w woj. zielonogórskim; 330 *Drejer*: 1 w woj. bydgoskim, 6 elbląskim, 26 gdańskim, 3 słupskim, 167 suwalskim, 24 olsztyńskim, po 16 wałbrzyskim i zielonogórskim, 15 katowickim; 30 *Drejerski*: 2 w woj. gdańskim, 13 ostrołęckim, 10 ciechanowskim; 22 *Drejerczak*: 16 w woj. poznańskim, 6 koszalińskim; 1 *Dreijer* w woj. wałbrzyskim; 1 *Dreer* w woj. gdańskim; 546 *Dreger*: 25 w woj. bydgoskim, 4 gdańskim, 3 słupskim, 139 pilskim, po 54 warszawskim i gorzowskim; 151 *Dregier*: 2 w woj. gdańskim, 60 sieradzki, 34 łódzki, 12 płocki, po 6 chełmskim, piotrkowskim i wałbrzyskim; 2 *Drejger* w woj. radomskim; 18 *Drejgier*: 11 w woj. radomskim, 5 skierniewickim, 2 warszawskim; 54 *Drejarz*: 36 w woj. bydgoskim, 15 słupskim, 3 łódzki; 35 *Drejasz*: 17 w woj. bydgoskim, 17 gdańskim, 1 słupskim; 13 *Drejarzki*: 3 w woj. bydgoskim, 5 wałbrzyskim, 4 warszawskim, 1 ostrołęckim; 30 *Drejerski*: 2 w woj. gdańskim, 13 ostrołęckim, 10 ciechanowskim; może i inne należą do tej bazy.

Historycznie w roku 1534 w Szkotach pod Gdańskiem zanotowany został Hans *Dreier* (AKH X 55), a w Subkowach w roku 1582 Bern *Dreyer* (F 37, s. 293), w roku 1603 w Kłobuczynie pod Kościerzyną żył Heinrich *Dreher* (Heidn 232); w Księdze obywateli Chojnic (BBK 74, 76, 77) zapisani zostali *Dreyer* Johann ur. w Pasłęku w 1816 r., inwalida, skazany za kradzież na 4 lata więzienia, wytwórca cierlic i muzyk, ewangelik, lat 46; w roku 1822 *Dreyer* Ernst, bednarz, ewangelik, lat 22 i w roku 1825 *Dreyer* Karl, powroźnik (*Seiler*), ewangelik, lat 26; wśród Kosznajdrów w roku 1772 zapisany został *Dreer* Bonaventura, mnich bernardyn w Zamartem (Rink 106).

Nazwisko pochodzi od dolnoniem. rzeczownika *Dreier* ‘tokarz’, co nazwą zawodową od dolnoniem. *dreien* = górnioniem. *drehen* ‘obracać, toczyć’; forma *Dreger* ujawnia zapis dolnoniem. z obocznym *g* wobec *j*; *Drejarz*, pisany fonetycznie *Drejasz* to albo regionalny rzeczownik pospolity *drejarz* ‘tokarz’, albo spolszczenie niem. formy *Dreier*; *Drajerski*, *Drejski*, *Dregerski* są formą modelową, utworzoną za pomocą przyrostka *-ski*; *Drejerczak* patronimiczną od *Drejer(ek)* za pomocą przyrostka *-(cz)ak*. Synonimicznym nazwiskiem polskim jest *Tokarz* 5309: 126 w woj. bydgoskim, 12 elbląskim, 68 gdańskim, 49 słupskim; 378 *Tokar* i ich pochodne

47. Ferenc, Ferenz, Feręc, Ferens i podobne

SNWPU podaje 1 osobę pisaną *Ferec* w woj. elbląskim; 1 *Fereczkowski* w woj. łódzkim; 5466 *Ferenc*: 61 w woj. bydgoskim, 63 elbląskim, 81 gdańskim, 50 słupskim, 281 częstochowskim, 278 warszawskim, 275 zamojskim, 265 katowickim, 260 przemyskim, 223 tarnowskim; 1 *Ferencewicz* w woj. wrocławskim, *Ferenciuk* 0; 1 *Ferencka* w woj. rzeszowskim; 27 *Ferencowicz*: po 6 w woj. krakowskim i wrocławskim, 5 katowickim; 3 *Ferencowycz* w woj. koszalińskim; 5 *Ferency* w woj. warszawskim; 51 *Ferencz*: 11 w woj. kieleckim, po 9 przemyskim i zielonogórskim, 8 rzeszowskim; 21 *Ferenczak*: 1 w woj. gdańskim, 20 nowosądeckim; *Ferenczok* 0; 11 *Ferenczuk*: 7 w woj. wałbrzyskim, 3 legnickim, 1 opolskim; 1 *Ferency* w woj. katowickim; 1 *Ferenc* w woj. kaliskim; 8 *Ferendz*: 7 w woj. gorzowskim, 1 katowickim; *Ferendzia* 0; 309 *Fereniec*: po 8 w woj. bydgoskim i częstochowskim, 4 elbląskim, 9 gdańskim, 158 radomskim; 1674 *Ferens*: 17 w woj. bydgoskim, 18 elbląskim, 52 gdańskim, 27 słupskim, 334 kieleckim, 208 zamojskim, 141 warszawskim, 114 katowickim; 1 *Ferensewicz* w woj. wrocławskim; 1 *Ferensiewicz* w woj. opolskim; 86 *Ferensowicz*: 1 w woj. bydgoskim, 30 jeleniogórskim; 1 *Ferens* w woj. gdańskim; 3 *Ferent*: po 1 w woj. legnickim, lubelskim i rzeszowskim; 1 *Ferentezi* w woj. legnickim; 1 *Ferentiuk* w woj. krośnieńskim; 7 *Ferentz*: 5 w woj. łódzkim, 2 leszczyńskim; 239 *Ferenz*: 17 w woj. bydgoskim, 27 katowickim, 26 wałbrzyskim, 18 kaliskim; 2 *Feręc* w woj. katowickim; 1 *Ferency* w woj. zielonogórskim; 1 *Feręnczak* w woj. gdańskim; 2 *Feręc* w woj. zamojskim; 29 *Feręs*: 19 w woj. chełmskim, 8 tarnobrzeskim, 2 lubelskim; 32 *Feręzkiewicz* w woj. zamojskim; 41 *Feręnczuk*: 12 w woj. jeleniogórskim, 6 katowickim, po 5 legnickim, nowosądeckim i wałbrzyskim; *Feręńczyk* 0; 14 *Feręński*: 2 w woj. gdańskim, 5 nowosądeckim, 4 wrocławskim, 3 kieleckim; 119 *Feręc*: 7 w woj. elbląskim, po 5 gdańskim i słupskim, 30 łódzkim; 44 *Feręcowski*: 20 w woj. warszawskim, po 12 łódzkim i skierniewickim.

Nazwiska pochodzą (ostatecznie) od węgierskiej wersji im. *Franciszek*, tj. *Ferenc*, i są świadectwem, jak Polacy radzili sobie z zapisem końcowego *-c* przez *c* i na wzór niem. *Ferenz*, *Ferentz*, *Ferencz* też *Ferens* i hiperpoprawnie *Feręc*, *Ferendz*; grupę *-en-* oddawano także przez *-ę-*: *Feręc* bądź (pleonastycznie) *Fe-*

ręc, bądź z zanikiem nosowości: *Ferec*, także z wtórnym *-e-* ruchomym: *Fereniec*. Pod względem słowotwórczym wykształtowały się formy patronimiczne, tworzone przez użycie przyrostków: *-ewicz*: *Ferencewicz*, *Ferensewicz*, *-owicz*: *Ferensowicz*; *-ak*: *Ferenczak* („po śląsku” *Ferenczok*); *-yk*: *Fereńczyk*; wschodniopolskiego (czy może wprost wschodniosłowiańskiego) *-uk*: *Fereńczuk*, *Ferentiuk*; formy *Ferenzy*, *Ferency*, *Ferency* interpretowałbym jako analogię do imion typu *Maurycy*, *Wincenty*, *Antoni*; zagadkową dla mnie jest postać *Ferentezi*; pojawiły się także formy modelowe, utworzone za pomocą przyrostka *(-ow)ski*: *Fereński*, *Fereczkowski*.

Powiedzmy na koniec, że imię *Franciszek* zdaniem F. Sowy (KIS II 357-358) pochodzi z włoskiego *francesco* ‘Francuz, Francuzik’; tak kupiec włoski Piotr Bernardone nawał swego syna Jana, gdy wrócił z Francji. W Asyżu *francesco* stało się określeniem chłopca. Imię spopularyzowali franciszkanie, propagując św. Franciszka z Asyżu, i jezuici, szerząc kult św. Franciszka Ksawerego. Ostatecznie rdzeń zawarty w imieniu *Franciszek* pochodzi z germańskiej podstawy *frank* (*franco*) ‘wolny, wolno urodzony’ (KNI 113), do polszczyzny przejęte zostało z łac. *Franciscus*, por. analogiczne formy *bazyлизek*, *Dantyszek* z łacińskich *Basilius*. *Dantiscus*.

48. Frosin, Frosina, Wróżyna, Wróżyński i podobne

SNWPU podaje 6 osób o nazwisku *Frosin* w woj. bydgoskim; 28 *Frosina*: 19 w woj. bydgoskim, po 4 gdańskim i pilskim, 1 gorzowskim; *Frosińska* 0; 1 *Frosyna* w woj. katowickim; 1 *Prosiniak* w woj. łódzkim; 248 *Prosiński*, z tego 2 w woj. elbląskim, 8 gdańskim, 16 słupskim; 25 *Wróżyna*: 15 w woj. katowickim, 10 opolskim; 24 *Wróżyński*: 18 w woj. łódzkim, 6 poznańskim.

Podane nazwiska mają ostatecznie wspólne źródło; starogreckie imię *Eufrozyna*, pochodne od greckiego wyrazu pospolitego *euphrosynē* ‘radość’, wesele’; imię znane z mitologii greckiej. Nosila je jedna z Charyt, tj. boginek wdzięku i piękności, córek Zeusa i Eurynome (pozostałe dwie to Aglaja i Talia (MEKSA I 187). Notowane było w staropolszczyźnie od 1220 r. na Pomorzu, w Wielkopolsce i na Śląsku; na kresach południowo-wschodnich m.in. jako *Prosina* (Mal III 361); wskutek oboczności dźwięczna: bezdźwięczna, znanej z gwar dolnoniem. (tzw. proces usilnienia, czyli fortyfikacji) także *Wróżyna* i pochodnym modelowym, utworzonym za pomocą przyrostka niby to „uszlachcającego” *-ski*: *Wróżyński* oraz *Frosiński*; *Prosiniak* jest oczywiście formą pochodną, patronimiczną, utworzoną za pomocą przyrostka *-ak*. Może od wspomnianego im. pochodzą także nazwiska *Fros(s)*, *Frosz(ek)*.

SIW notuje dziś 798 kobiet o imieniu *Eufrozyna* i wiele wariantów fonetyczno-ortograficznych, 1 *Prosina* w woj. wałbrzyskim, a co najważniejsze i wprost wskazuje na podstawę omówionych nazwisk to *Frosina* 1 w woj. gorzowskim, *Frosinia* 1 w woj. gdańskim, *Frozyna* 1 w woj. bydgoskim; z przejściem *o > u*

w sąsiedztwie r: *Fruzyina*: po w woj. gdańskim i pilskim; męczyzna *Frosin*: w woj. wrocławskim.

49. Gabriel, Gabryel, Gabryl i podobne

SNWPU podaje 1165 osób pisanych *Gabriel*: 34 w woj. bydgoskim, 64 elbląskim, 60 gdańskim, 17 słupskim, 298 katowickim, 220 opolskim, 94 toruńskim; złożone *Gabriel-Węglowski* 7 w woj. gdańskim; 922 *Gabryel*: 18 w woj. bydgoskim, 12 elbląskim, 4 gdańskim, 98 częstochowskim, 86 tarnowskim, 78 poznańskim, po 50 leszczyńskim i lubelskim; *Gabryiel* 0; *Gabryjel* 10: 5 w woj. częstochowskim, po 2 opolskim i suwalskim, 1 rzeszowskim; *Gabryl* 91 poza Pomorzem, najwięcej (32) w woj. bielskim, 14 krakowskim, 12 opolskim, 9 wrocławskim; *Gabrył* 0.

Historycznie nazwisko było częste wśród Kosznejdrów. W roku 1772 w Zamarciem zanotowani zostali: Michel *Gabriel*, Gerge *Gabriel*, Jacob *Gabriel*, Johann *Gabriel* (Rink 106, 36). W księgach metrykalnych par. Walichnowy, pow. tczewski, w roku 1763 zanotowany został niejaki *Gabriel* (bez imienia), w Sartawicach w roku 1795 Stanislaus et Marianna *Gabrielowna*. Formy pochodne, zarówno historyczne, jak i współczesne (z SNWPU) pomijam, część ich przedstawiłem w pracy o przydomkach szlachty pomorskiej (Przyd 73), był to bowiem przydomek *Borzyszkowskich z Borzyszków*.

Nazwisko pochodzi od chrześcijańskiego im. *Gabriel*, w dawnej polszczyźnie *Gabryjel*, te archaiczne formy tłumaczą nam niektóre współczesne nazwiska. Imię *Gabriel* nosi według SIWPU 9466 obywateli polskich, w archaicznej pisowni *Gabryel* 237, *Gabryjel* 13, formę żeńską *Gabriela* 64668, *Gabryela* 1071, *Gabryella* 3, w postaci obcojęzycznej *Gabriele* 6, *Gabrielle* 1. Imię znane z Biblii: ze St. T. z Księgi Daniela (8,16; 9,21), gdzie objaśnia Danielowi wizję i pismo, i N.T. (Łk 1,19,26): „*Ja jestem Gabriel*” (do Zachariasza) i „*posłał Bóg anioła Gabriela*” (do Maryi w scenie zwiastowania). Jest starohebrajskim imieniem teoforycznym, tj. zawierającym imię Boga – *El* w II członie, a w I rzeczownik *geber* ‘mąż’, w całości więc znaczy ‘mąż Boży’. Tak je też zawsze rozumiała tradycja chrześcijańska, np. niemieccy pietyści (łac. *pietas* znaczy ‘pobożność’) przełożyli je w XVII w. na *Gottesmann* od *Gott* ‘Bóg’ i *Mann* ‘mężczyzna, mąż’.

50. Glaser, Glazer, Glaeser, Glasner i podobne

SNWPU podaje 186 osób o nazwisku *Glaser*: 25 w woj. bydgoskim, 23 gdańskim, 8 słupskim, 26 wrocławskim, 19 zielonogórskim, 16 katowickim; 878 *Glazer*: 125 w woj. bydgoskim, 27 elbląskim, 67 gdańskim, 19 słupskim, 69 krośnieńskim, 61 warszawskim, 45 kaliskim, 30 wałbrzyskim, 27 wrocławskim, 23 koszalińskim; 15 *Glasser* w woj. warszawskim; 62 *Glasner*: 11 w woj. bydgoskim, 8 gdańskim, 21 katowickim; 2 *Glaszner* w woj. katowickim; 6 *Glassmann* w woj. katowickim; 2 *Glassner* w woj. rzeszowskim; 12 *Glaszke*: 1 w woj. bydgoskim, 10 szczecińskim, 1 wrocławskim; 3 *Gläsel* w woj. katowickim; 14 *Gläser*: 8 w woj. kato-

wickim, 3 warszawskim, po 1 szczecińskim, wałbrzyskim i zielonogórskim; 1 *Gläsman* w woj. łódzkim; 3 *Gläsmann* w woj. łódzkim; 7 *Gläsner* w woj. wałbrzyskim; 1 *Gläss* w woj. jeleniogóskim; 6 *Glässner*: 4 w woj. rzeszowskim, 2 kieleckim; 1 *Gles* w woj. opolskim; 6 *Glesel*: 3 w woj. łódzkim, 2 opolskim, 1 katowickim; 3 *Gleser*: 1 w woj. katowickim, 2 krakowskim; *Glesińska* 0; 38 *Gleska*: 4 w woj. bydgoskim, po 3 gdańskim i opolskim, 21 toruńskim, 7 jeleniogóskim; 41 *Gleske*: 19 w woj. gdańskim, 17 słupskim, 5 warszawskim; 35 *Glesman*: po 16 w woj. warszawskim i przemyskim, 3 konińskim; 42 *Glesmann*: 26 w woj. poznańskim, 9 warszawskim, 4 leszczyńskim, 2 jeleniogóskim, poznańskim, 1 przemyskim; 32 *Glesmer*: 19 w woj. bydgoskim, 5 rzeszowskim, po 4 olsztyńskim i toruńskim z wtórnym *-m-*; 36 *Glesner*: po 3 w woj. bydgoskim i szczecińskim, 5 gdańskim, 12 opolskim, 9 leszczyńskim; 7 *Glessman*: 6 w woj. łódzkim, 1 warszawskim; 1 *Glessmann* w woj. gdańskim; 1 *Glessner* w woj. gdańskim; bez wskazania ilości: *Gleszman*, *Gleśman*, *Gleśmian*, *Gleszyńska*; 70 *Glezman*: 9 w woj. bydgoskim, 24 ciechanowskim, 11 zielonogóskim, 8 olsztyńskim; po 6 lubelskim i toruńskim; 1 *Glezmann* w woj. toruńskim; 6 *Glezmer* z wtórnym *-m-*: 2 w woj. bydgoskim, 4 szczecińskim; 68 *Glezner*: 3 w woj. słupskim, 23 warszawskim, 19 opolskim, 16 koszalińskim; 63 *Glaeser*: 8 w woj. bydgoskim, 4 gdańskim, 20 katowickim, po 13 opolskim i poznańskim, 5 toruńskim; 11 *Glaesmann* w woj. elbląskim; 9 *Glaeske*: 3 w woj. elbląskim, 6 gdańskim; *Glaessner* 0; 19 *Glasman*: 18 w woj. katowickim, 1 łódzkim; 2 *Glasmann*: po 1 w woj. katowickim i łódzkim; bez wskazania ilości *Glaske* i *Glaskowska*; 99 *Glas* 74: 1 w woj. bydgoskim, 22 zamojskim, 18 sieradzkim, 14 szczecińskim; 1 *Glasek* w woj. warszawskim; *Glass*: 2 w woj. elbląskim, 21 gdańskim, 13 szczecińskim, 11 łódzkim; złożone *Glass-Brudziński* 11: 1 w woj. bydgoskim, 6 poznańskim, 4 warszawskim.

Historycznie nazwisko *Gläser* notowane było u Kosznajdrów: w roku 1558 proboszczem w Sławęcinie był Andreas *Gleser*, tamże także Peter *Gleser*, w roku 1772 w Lichnowach żyła Anna *Glaeserin*, gdzie *-in* jest formantem feminatywnym (tworzącym nazwę żeńską) Rink 107, 150; Księga obywateli Chojnic (BBK 17, 20, 22, 27, 31, 76) notuje: w roku 1555 *Gleser* Georg; w roku 1568 *Gleser* Peter, rzeźnik (*Fleischawer*); w roku 1576 *Gleser* Gorgen, kołodziej (*Rademacher*); w roku 1602 *Gleser* Tomes; w roku 1617 *Gleser* Simon, rzeźnik (*Fleischer*), syn mieszczanina chojnickiego, najprawdopodobniej syn Piotra z roku 1568; w roku 1826 *Glaser* Nathan, przybyły z Człopy, pow. Wałcz, pasmanternik (*Pasamentierer*), Żyd, lat 26. W roku 1920 żandarmem w Sulęczynie, pow. kartuski, był niejaki *Glass* (Heidn 616); nazwisko *Glass* notowane było na Ziemi Bytowskiej: w roku 1560 w Borzytuchomiu zapisany został *Glass* Urban i w roku 1661 w tejże wsi *Glass* Simon oraz inny *Glass* Urban w Piasznie (KB 285, 288, 289); w formie kaszubskiej z przejściem *-a-* w *-o-* notowane było omawiane nazwisko także w F 46 (s. 127, 137, 148, 166): w roku 1747/48 Hans *Gloss* w Borzytuchomiu, Christian *Glesch*, *Glosch* w Piasznie, budnik Jürgen *Glesch* w Borzytuchomiu; w roku 1644

Maciej *Glas* odnotowany został w Śliwiczkach (F 32, s. 242). Także na północnych Kaszubach notowane były omawiane nazwiska, mianowicie w roku 1740 w księdze par. Strzecz, pow. wejherowski zapisane zostało chrzczone dziecko *honesti Jacobi Glas* i *Elizabeth Glaszana*, która to forma żeńska utworzona została za pomocą rzadkiego w tej funkcji przyrostka *-ana* od nazwiska *Glas(s)*. Zaświadczeń znalazłoby się więcej.

Podstawowe nazwisko *Glas(s)* pochodzi od niem. rzeczownika *Glas* ‘szkło’ i reprezentuje tzw. nazwisko pośrednio zawodowe: wprost wskazuje na materiał, a pośrednio na wykonawcę zawodu, zaś warianty *Gläser, Glaser, Glazer, Glezer, Glaeser* wskazują bezpośrednio na wykonawcę czynności, zawód ‘szklarza’ od niem. rzeczownika *Gläser* ‘szklarz’, por. polskie nazwiska *Szkiel* 48: 2 w woj. bydgoskim, po 4 elbląskim i słupskim, 11 gdańskim i wiele pochodnych, w tym *57 Szkielko*: 4 w woj. gdańskim, 42 warszawskim i *1682 Szklarz*: 23 w woj. bydgoskim, 10 elbląskim, 19 gdańskim, 14 słupskim, po 136 katowickim i legnickim, 103 zielonogórskim, 100 lubelskim i w wersji „śląskiej” *Szklorz*: 2 w woj. gdańskim, 119 bielskim, 88 katowickim oraz wiele pochodnych. Wariant *Glasek* jest formą pochodną, powstałą od *Glass* za pomocą przyrostka *-ek* czy to w funkcji patronimicznej, czy polszczyce; formy typu *Gleske* mogą być dolnoniem. lub hybrydalne, powstałe od *Glasek* przez odwrócenie polskiego *-ek* na dolnoniem. *-ke*; w wariantach typu *Glas(s)man(n)* człon *-man(n)*, pochodny od rzeczownika *Mann* ‘człowiek, mężczyzna, mąż’ wskazuje jednoznacznie na wykonywany zawód szklarza, por. niem. *Baumann* ‘budowniczy’, *Schuhmann* ‘szewc’, *Zimmermann* ‘cieśla’, podobnie jak *-ner* w formach typu *Glas(s)ner*. Zważywszy na fakt, że Niemcy często dodawali do wygłosu spółgłoskowego nazwisk samogłoskę *-e*: typ *Guse, Sampe* od *Guz, Samp*, nazwisko *Glaza* 928: 302 w woj. bydgoskim, 42 elbląskim, 373 gdańskim, 26 słupskim można wywieść od niem. *Glase* z polszczycą wymianą *-e* na *-a* (część nosicieli zawdzięcza je rzeczownikowi *glaca*).

Biorąc pod uwagę zasadę, że niemiecki przyrostek *-er* często w polszczyźnie przechodził w *-ar*, por. np. *szytygar, zegar* z niem. *Steiger, Zeiger* i nazwiska *Fle-szar, Pelczar* z niem. *Fleischer, Pelzer*, do podanych nazwisk możemy także włączyć 107 osób o nazwisku *Glazar*: 51 w woj. krośnieńskim, 11 rzeszowskim, 6 katowickim, po 5 koszalińskim i zielonogórskim. SSNO II 122 notuje *Glazar* od roku 1451 z Krakowskiego, kresów południowo-wschodnich i z Mazowsza; *Glazer* od roku 1388 z Krakowskiego i z Mazowsza, *Glazyr* z roku 1432 z kresów południowo-wschodnich, *Glezer* od roku 1397 z Krakowskiego i z Mazowsza.

Po łacinie *szkło* to *vitrum, -i*, a *vitricus* w łacinie klasycznej oznaczał ‘ojczy-ma’, w łacinie kościelnej *vitricus ecclesiae* to ‘kasjer kościelny’ (prawdopodobnie skrzynka na pieniądze była szklana) i por. 3 osoby o nazwisku *Witrych* w woj. gdańskim (możliwe także od rzeczownika *wytrych* lub imienia *Dietrich*); 15 *Witryk*: po 1 w woj. elbląskim, gorzowskim i koszalińskim, po 6 legnickim i zielonogórskim oraz 63 *Witrykus* poza Pomorzem, najwięcej (25) w woj. zielonogórskim,

13 wałbrzyskim. Na Pomorzu Gdańskim w okresie XVI-XVIII w. bardzo licznie powstawały huty szkła, o ich istnieniu świadczą dzisiejsze nazwy wsi, przede wszystkim *Szklana Huta*, jak pod Lipuszem, pow. kościerski, *Szklana* pod Sierakowicami, pow. kartuski, *Głazica* z dawnego niem. *Glasshütte* pod Szemudem, pow. wejherowski; nadto przemianowane, jak dzisiejsza *Sycowa Huta* z dawnego *Szklana Huta* (PMT I 133), też zanikła *Szklana Huta* pod Dziemianami w pow. kościerskim. W. Heidn (passim.) w ogóle o miejscowościach z członem *Huta* stwierdzał, że wyrabiano tam *szkło*, co było nieprawdą, bo często wytapiano tam smołę, produkowano popiół drzewny i węgiel drzewny, który potem sprzedawano na Targu Węglowym w Gdańsku.

51. Gol(l)nik i podobne

SNWPU podaje 68 osób o nazwisku *Gollnik*: 33 w woj. bydgoskim, 24 elbląskim, 2 słupskim, po 4 warszawskim i legnickim, 1 gorzowskim; 124 *Golnik*: 8 w woj. bydgoskim, 12 gdańskim, 26 łódzkim, 12 białostockim; *Golnyk* 0.

Zapisy historyczne podałem w Przyd 82 od początku XVII w.: szlachetny P. Jakob *Golnik* Niedźwiedzki 1609, P. *Golnik* (Chrzastowo, pow. człuchowski) 1648. Poza tym nazwisko występuje wśród chłopów i rzemieślników, zawsze na południu Kaszub, niekiedy pisane *Goldenik*, np. parentis sui Davidis *Goldenik* (Rozwory, pow. człuchowski) 1618. Pomijając dalsze poświadczenia z Przyd, przytoczę nowe: w BBK 47, 54 zapisani zostali: w roku 1694 kupiec (*Kauffmann*) Ernst Jochim *Golnick*, przybyły do miasta z Czarnego (*Hammerstein*) z uwagą, że wnet wybył (*lieff weg*), w roku 1726 Hermann Peter *Golnick*, piekarz ze starostwa człuchowskiego, w Ostrowitem w roku 1827 utrwalony został nauczyciel *Gollnick* (bez imienia) Rink 152 (przyt. 161).

Nazwisko pochodzi od rzeczownika pospolitego *golnik*, dawniej *goldnik* 'złotnik' lub od środowiskowego *golnik* 'fryzjer'. Stało się przydomkiem *Niedźwiedzkich* herbu *Topór* ze wsi *Niedźwiedz* w pow. wąbrzeskim i *Nieżywieckich* z *Nieżywieci* w pow. chojnickim.

52. Golc(z), Gulc(z), Golz i podobne

SNWPU podaje 373 osoby o nazwisku *Golc*: 7 w woj. bydgoskim, 16 gdańskim, 4 słupskim, po 43 warszawskim i kieleckim, 28 katowickim, 18 plockim, 16 olsztyńskim; 1 *Golc vel Guc* w woj. częstochowskim; 112 *Golcz*: 6 w woj. elbląskim, 15 gdańskim, 5 słupskim, 15 pilskim; 6474 *Golec*: 87 w woj. bydgoskim, 67 elbląskim, 150 gdańskim, 72 słupskim, 593 tarnowskim, 564 tarnobrzeskim, 330 bielskim, 253 zamojskim, 239 lubelskim, 204 warszawskim, 200 wrocławskim; *Goltz* 42: 10 w woj. bydgoskim, po 3 w woj. elbląskim i gdańskim, 12 warszawskim, 5 kieleckim, 4 zielonogórskim; 49 *Gulc*: 1 w woj. bydgoskim, 9 gdańskim, 30 katowickim, 6 opolskim, 2 lubelskim, 1 wałbrzyskim; 371 *Gulcz*: 21 w woj. bydgoskim, 23 gdańskim.

Poświadczenia historyczne przytoczyłem w Przyd 80 od II połowy XVII w. głównie z pow. człuchowskiego, też z Kaszub środkowych. Tu dodatkowo podam z BBK 55 Frantz Ludwig *Goltz* z roku 1732, przybyły ze Szczecinka, kwalifikowany jako *Musicus Instrumentalis* ‘muzyk (grający) na instrumentach’. Również w roku 1772 w Cerkwicy wymieniony został Friderick *Goltz* (Ring 109). SSNO II 152 zawiada zapisy *Golec*, *Golecz* od XIII w., które redakcja odczytuje *Golec* lub *Golek*.

Nazwisko pochodzi od kasz. rzeczownika *golc* ‘człowiek goły, obnażony’ Sych I 337, chodzi tu raczej o ‘człowieka bez majątku’, nazywanego na Kaszubach obocznie *golińc*. Wariant *Gulcz* powstał pod wpływem niem., przejście *o* w *u* spowodowane mogło być też w polszczyźnie pod wpływem pozycji przed spółgłoską półotwartą *l*.

Był to przydomek *Worowskich* z *Worowa* w pow. szczecineckim.

53. Helwich, Hellwig i podobne

SNWPU podaje 1 osobę pisaną *Hellwig* w woj. bydgoskim, 28 *Hellwich*: 5 w woj. gdańskim, 4 słupskim, 59 katowickim, 11 gorzowskim, 6 poznańskim, 5 pilskim; 360 *Helwich*: 1 w woj. bydgoskim, 9 gdańskim, 208 pilskim, 39 gorzowskim, 27 poznańskim; 222 *Hellwig*: 21 w woj. bydgoskim, 1 gdańskim, 6 słupskim, 49 katowickim, 40 legnickim, po 20 poznańskim i zielonogórskim; 5 *Helwik*: po 1 w woj. katowickim, koszalińskim, leszczyńskim, poznańskim i szczecińskim

Historycznie nazwisko notowane było na całym Pomorzu, głównie jednak na południu Kaszub. W BBK (20, 22, 23, 26, 29, 33) zapisani zostali: *Hellewich* Hans w roku 1567, przybyły z Człuchowa; był kucharzem lub rzeźnikiem; w roku 1578 *Helwich* Casper, przybyły do miasta z Hamersztynu (Czarnego); w roku 1585 *Helwich* Matz z Ogorzelin (*Gertsdorf*), sukiennik; w roku 1597 *Hellwich* Tewes, tj. Mateusz, również sukiennik; w roku 1608 inny *Hellwich* Casper; wreszcie w roku 1628 *Helwig* Peter z Hamersztynu, sukiennik; Rink (102, 105) podaje w roku 1653 w Ogorzelinach Martinus *Helwich*, w tejże wsi w roku 1772 Andreas *Helwich* i w tejże wsi z tegoż katastru fryderycjańskiego: Martin *Helwich*, Casimir *Helwich* i Adam *Helwich*. Z Kociewia M. Damps (s. 110) notuje: w roku 1662 w Skarszewach Adolf *Helwig*, w roku 1792 w Sartawicach pod Świeciem Michael *Helwich* i Hedwigis *Helwichowa*, z ksiąg metrykalnych Miłobądz pod Tczewem Dorothea *Helwichowa* z roku 1778 i Helena *Helwichowna* z roku 1789. Według katastru fryderycjańskiego z roku 1773 w Pszczółkach pod Gdańskiem gospodarstwo rolne miał niejaki *Hellwig* (Muhl 86). W roku 1769 Benjamin *Hellwich* nabył gospodarstwo w Baninie pod Gdańskiem, w roku 1773 niejaki *Hellwig* mieszkał w Przywidzu, w latach 1610/11 proboszczem w Przyjaźni pod Żukowem był *Helwig* lub *Helbig*, w księgach par. Przodkowo z lat 1780-1840 figuruje Christian *Hellwig* (Heidn 7, 315, 474, 540).

Nazwisko jest pochodzenia niemieckiego. Zoder I 711 tłumaczy je w podwójny sposób: 1) albo od podstawy złożonej w I członie z *Helm* ‘hełm’ i staro-wysoko-niem. *wig* ‘walka’, 2) albo od im. kobiecego *Heilwig*; samo nazwisko datuje od

roku 1391 z Brunszwiku: *Helmwig, Helwicus* subdiaconus. SSNO II 284 podaje imię żeńskie *Helwigis* u mniszek z Chelмна (przeorysza, *abbatissa*) i z Żukowa oraz *Helbigis* z Brzegu na Śląsku. Z. Klimek (SEMot V 96-97) odnosi je do staro-wysoko-niem. *heil* 'święty'. Zaznacza jednak, że inni widzą w członie I też *Helm* (jak Zoder). Miało to być pierwotnie imię żeńskie.

54. Isban(n)er, Isbarner, Schmelter i podobne

SNWPU podaje 87 osób o nazwisku *Isbaner*: 66 w woj. bydgoskim, po 4 elbląskim i słupskim, 1 gdańskim, 7 pilskim, 3 ciechanowskim, 2 koszalińskim: 1 *Isbanner* w woj. gdańskim; 88 *Isbrandt*: 15 w woj. bydgoskim, 6 gdańskim, 32 toruńskim, 16 krakowskim, 5 leszczyńskim; 4 *Ejsbrenner*: 3 w woj. warszawskim, 1 szczecińskim; 3 *Ejsbrenner*: 1 w woj. słupskim, 2 siedleckim.

Te i podobne nazwiska historycznie notowane były dość licznie na południu Kaszub dzisiejszym pow. chojnickim. BBK (14, 18, 19, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 37, 40) utrwała: radny miejski Gregorius *Isbaner* 1564 (tak raz jeszcze zapisany), tenże rok 1585 jako *Isbaner* Greger, *Isbaner* Marten 1588, *Isberner* Urban 1600, *Isberner* Greger, sukiennik 1614 jako syn mieszczański, *Issberner* Hans, sukiennik rok 1625, *Issberner* Michel, kupiec i sukiennik rok 1628, *Issberner* Christian, sukiennik rok 1635, *Issberner* Michel, sukiennik z tegoż roku, *Isberner* Marten, przybyły do miasta z Debrzna (*Friedland*) rok 1644 i *Issberner* Marten, sukiennik rok 1658. Często występowało interesujące nas nazwisko wśród Kosznejdrów, za Rinkiem (104-108) zostaną podane zapisy z katastru fryderycjańskiego z roku 1772: w Obrowie Simon *Isban*, w Ostrowitem Sophia *Isbanerin*, gdzie *-in* jest wykładnikiem żeńskości, jak w *Lehrerin*, *Studentin* od *Lehrer*, *Student* 'nauczyciel, student', w Dąbrówce Andreas *Isbaner* i Jacobus *Isbaner*, w Lichnowach Paul *Isbanner*, w Obkasie George *Isbaner* i Michael *Isbaner*.

Nazwiska wyliczone wyżej są oczywiście pochodzenia niemieckiego, Go 248 objaśnia *Isbarn* i *Isberner* jako 'wytapiacz', tj. w górnioniem. *Eis(en)brenner* i traktuje jako nazwiska synonimiczne wobec górnioniem. *Schmelzer*, dolnioniem. *Schmelter*. Współczesne niem. *Eis* 'żelazo' brzmiało w staro-wysoko-niem. *īs* (Kluge 572). O nazwiskach *Schmelter*, *Schmelzer* napisano w NP 370-371. Można wnioskować, że *Schmelter* było pojęciem ogólniejszym, wytapiał on żelazo, rudę i popiół, *Eisbrenner*, *Isbarner* i *Isbrenner* tylko żelazo. Synonimiczne są tu zatem także nazwiska *Aschenbrenner*, *Popielarz* i inne, o których pisano w NP II 345.

A oto poświadczenia nazwisk *Schmelter*, *Schmeltzer* z Kosznejdrów (za Rinkiem 108-109): w Ciechocinie Martin *Schmelter* i Mathes *Schmelter*, w Ostrowitem Lorentz *Schmeltzer*, pasterz świń i Michel *Schmeltzer*, najemnik, w Piastoszye Christian *Schmeltzer*, w Sławęcinie gburzy czynszowi Peter *Schmelter* i Lorentz *Schmelter*, Joseph *Schmelter*, posiadacz własnej chałupy i Eva *Schmelterin*; w Cerkwicy Jacobus *Schmelter* i Gertrudis *Schmelterin*. Rink 98 jako przykład dolnioniem. formy tego nazwiska podaje z roku 1653 w Sławęcinie zapis *Smolter*.

Dodać można, że z członem *Eis* ‘żelazo’ SNWPU notuje jeszcze *Ejsenmann* 1 w woj. warszawskim, 2 *Ejsmann*: po 1 w woj. chełmskim i konińskim, 1 *Ajsenman* w woj. krakowskim, które tłumaczyć można niejako ‘Człowiek z Żelaza’, tj. tytułem znanego filmu z II członem *Mann* ‘mężczyzna, człowiek’.

55. Janca, Jańca, Jońca, Junca i pochodne oraz pokrewne

Podane w tytule nazwiska spróbuję wynotować z SNWPU według nagłosu *Ja-*, *Jo-* i *Ju-*, potem zająć się ich historycznymi poświadczeniami, wreszcie przejść do ich etymologii.

Na początkowe *Ja-* znajdziemy zatem w omawianym źródle: 780 *Janc*: 20 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 21 gdańskim, 9 słupskim, 216 pilskim, 105 toruńskim, 72 poznańskim, 35 warszawskim, 34 wałbrzyskim, 23 nowosądeckim; 201 *Janca*: 3 w woj. elbląskim, 161 gdańskim, 19 słupskim; 92 *Jancen*: 9 w woj. bydgoskim, 6 elbląskim, 76 gdańskim, 1 słupskim; 668 *Jancewicz*: 23 w woj. elbląskim, 71 gdańskim, 6 słupskim, 99 warszawskim, 42 suwalskim; 8 *Janci*: 7 w woj. wałbrzyskim, 1 legnickim; 10 *Jancowski*: 5 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim; 160 *Jancy*: 26 w woj. bydgoskim, 10 słupskim, 57 konińskim, 22 warszawskim, 12 zielonogórskim; 6 *Jancyk*: 5 w woj. piotrkowskim, 1 katowickim; 221 *Jancz*: 22 elbląskim, 2 gdańskim, 31 słupskim, 23 łódzkim; 33 *Jancza*: 1 w woj. słupskim, 9 bielskim, 7 suwalskim; 5165 *Janczak*: 36 bydgoskim, 19 elbląskim, 130 gdańskim, 41 słupskim, 560 łódzkim, 521 konińskim, 370 warszawskim, 296 sieradzkim, 167 skierniewickim, 145 wrocławskim, 116 wałbrzyskim; 7 *Janczenko*: 6 w woj. bydgoskim, 1 toruńskim; 3005 *Janczewski*: 42 w woj. bydgoskim, 79 elbląskim, 129 gdańskim, 35 słupskim, 519 warszawskim, 204 olsztyńskim, 150 suwalskim, 119 ostrołęckim, 107 plockim; 15 *Janczi*: 8 w woj. koszalińskim, 6 poznańskim, 1 plockim; 4 *Janczik* w woj. opolskim; 1 *Janczk* w woj. lubelskim; 11 *Janczo*: 6 w woj. katowickim, po 2 katowickim i plockim; 476 *Janczuk*: 8 w woj. bydgoskim, 24 elbląskim, 12 gdańskim, 11 słupskim, 79 białostockim, 65 białkopodlaskim, 48 suwalskim; *Janczun* 0; 416 *Jancy*: 1 w woj. elbląskim, 166 nowosądeckim, 48 krakowskim, 33 tarnobrzeskim; 1519 *Jancyk*: 11 w woj. bydgoskim, 39 gdańskim, 197 krakowskim, 138 katowickim, 112 warszawskim; 126 *Janczyn*: 1 w woj. gdańskim, 43 leszczyńskim, 31 wrocławskim; 3 *Janczyń* w woj. wrocławskim; 10 *Janć* w woj. kaliskim; 8 *Jańca*: po 2 w woj. elbląskim i wałbrzyskim, 1 gdańskim, 3 tarnobrzeskim; 3 *Jańcia* w woj. bielskim; 16 *Jańcz*: 6 w woj. warszawskim, 5 łódzkim, 3 gorzowskim; 11 *Jańcza*: 9 w woj. bielskim, po 1 jeleniogórskim i suwalskim; 3187 *Jańczak*: 285 w woj. bydgoskim, 8 elbląskim, 85 gdańskim, 40 słupskim, 778 kaliskim, 342 poznańskim, 149 lubelskim, 132 katowickim, 108 wrocławskim, 102 zielonogórskim; 2 *Jańczek* w woj. katowickim, 1 *Jańczeń* w woj. jeleniogórskim; 43 *Jańczewski*: 1 w woj. bydgoskim, po 7 elbląskim i gdańskim; 947 *Jańczuk*: 10 w woj. bydgoskim, 7 elbląskim, 20 gdańskim, 14 słupskim, 205 białkopodlaskim, 106 chełmskim, 95 zamojskim; 77 *Jańczy* poza Pomorzem; 1509 *Jańczyk*: 10 w woj. bydgo-

skim, 1 elbląskim, 11 gdańskim, 15 słupskim, 235 katowickim, 178 kieleckim, 121 łódzkim, 98 warszawskim, 95 opolskim, 92 radomskim, 61 poznańskim; 5 *Jańc*: 3 w woj. kaliskim, po 1 łódzkim i tarnobrzeskim. Wiele form pochodnych zostało pominiętych.

SNWPU podaje 1620 osób o nazwisku *Jońca*: 12 w woj. bydgoskim, 95 elbląskim, 48 gdańskim, 96 słupskim, 644 tarnobrzeskim, 135 katowickim, 63 opolskim, 55 koszalińskim, 52 kieleckim; 7 *Jontza* w woj. katowickim; po 1 *Jońce* i *Jontze* w woj. katowickim; 1 *Jonz* w woj. bydgoskim; 6 *Jonza*: 5 w woj. wrocławskim, 1 katowickim; 1 *Jonzek* w woj. olsztyńskim; *Jończ* 0; 11 *Jończa*: 8 w woj. bielskim, 3 katowickim; 353 *Jończak*: po 15 w woj. gdańskim i bydgoskim, 76 kaliskim, 51 lubelskim, 29 jeleniogórskim, 25 toruńskim, 19 wrocławskim; 1 *Jończk* w woj. piotrkowskim; *Jończuk* 0; 391 *Jończy*: 20 w woj. gdańskim i opolskim, 221 bielskim, 22 krakowskim; 4499 *Jończyk*: 30 w woj. bydgoskim, 23 elbląskim, 36 gdańskim, 87 słupskim, 441 katowickim, 363 kieleckim, 342 warszawskim, 314 piotrkowskim, 266 opolskim, 258 radomskim, 243 bielskim, 163 siedleckim, 148 krakowskim; 11 *Jończyński*: 6 w woj. bydgoskim.

I wreszcie *Junca* 0; 213 *Juncewicz*: 1 w woj. elbląskim, 4 gdańskim, 5 słupskim, 72 zielonogórskim, 34 jeleniogórskim, 22 wrocławskim; 22 *Juncewski*: 16 w woj. bydgoskim, po 3 płockim i toruńskim; 19 *Junczak*: 10 w woj. ciechanowskim, 9 kaliskim; 46 *Junczewski*: 13 w woj. bydgoskim, 9 legnickim, 7 pilskim, 6 olsztyńskim, po 3 poznańskim i szczecińskim; *Junczkowska* 0; 2 *Junczuk*: po 1 w woj. lubelskim i szczecińskim; 1 *Junczus* w woj. krakowskim; 63 *Junczyk*: 5 w woj. bydgoskim, 2 słupskim, 16 warszawskim, 15 bielskopodlaskim, 12 łódzkim, bez wskazania ilości *Junczyn* i *Junczyńska*; 21 *Junczys*: 11 w woj. krakowskim, 6 wrocławskim; 8 *Junczys-Dowmunt* w woj. bydgoskim; *Junz* 0; *Juńczak* 0; 1 *Juńczuk* w woj. tarnobrzeskim; 145 *Juńczyk*: 7 w woj. bydgoskim, 9 słupskim, 35 białkopodlaskim, po 17 w warszawskim i olsztyńskim, 12 łódzkim i szczecińskim, 11 zielonogórskim; 2 *Juńczyk* vel *Janek*: po 1 w woj. katowickim i piotrkowskim; 6 *Juńczyk* vel *Jończyk*: 4 w woj. ostrołęckim, 2 warszawskim.

Mimo tak licznej dzisiejszej reprezentacji historycznych zapisów omawianej grupy nazwisk na Pomorzu Gdańskim jest niewiele, skupiają się one na Kociewiu. W roku 1662 notowany *Janczen* w ówczesnym pow. tczewskim; w księdze metrykalnej par. Miłobądz pod Tczewem zapisani zostali: Catharina *Jancowna* 1788, Regina *Jancowna* 1792, Joannie *Jantza* 1799; Karol *Jonca* 1648 w pow. tczewskim, w roku 1773 Georgio *Jonc* w księdze par. Sartawice pod Świeciem; Barbara *Juncowna* w roku 1701 w par. Pogódki pod Skarszewami (Damps 119, 124, 125). Nazwisko *Jantzen*, *Janzen* notuje w kilka wsiach w pow. Gdańsk Wyżynny Muhl (21, 23, 36, 41 i n.).

Omówione wyżej nazwiska jako ostateczną podstawę mają chrześcijańskie imię *Jan*, wywodzące się ze starohebr. *Jeho-hanan* '(Bóg) Jahwe jest łaskawy', przyjęte do łaciny jako *Joannes*, ang. *John*, hiszp. *Juan*, wł. *Giovanni*, ros. *Iwan*. Formy

z początkowym *Jo-* powstały wskutek gwarowej realizacji połączenia *aN* jako *oN*, niewykluczone jednak pochodzenie od nazwisk typu *Juniec* z fonetycznym rozwojem *uN* w *oN*; nazwiska z początkowym *Ju-* biorą zasadniczo początek od prasłowiańskiego przymiotnika *junú ‘młody’, który występuje m.in. w polskich wyrazach *junak*, średniopolskim *juniec* ‘młody byk’, też w I członie n.m. *Inowrocław*, ros. *junosza* ‘młodzieniec’. Nazwiska tej grupy wskutek gwarowego procesu przechodzenia połączenia *uN* w *oN* mogły przechodzić do nazwisk z początkowym *Jo-*.

Od strony słowotwórczej zauważyć wypada, że do nazwiska *Jan*, które według SNWPU noszą 104 osoby, a w zniemczonym zapisie *Jahn* 442, z tego 17 w woj. elbląskim, 92 gdańskim, 1 słupskim, dodano patronimiczny przyrostek *-ec* i tak powstała forma *Janiec*, którą spotykamy dziś u 3564 osób, z tego 84 w woj. bydgoskim, 32 elbląskim, 90 gdańskim, 8 słupskim. Podobnie powstały *Adamiec*, *Marciniec*, *Pawelec* od *Adam*, *Marcin*, *Paweł*. Po zaniku *e* *ruchomego* (jak kasz. *kupc*, *palc* ‘kupiec, palec’) otrzymujemy formę *Janc*, pisaną także (pod wpływem niem.) *Jancz*, *Junz* i hiperpoprawnie *Jańc*, po niemiecku *Jantz*, *Jantsch*. Te postaci zniemczono przez dodanie wygłosowego *-e*: *Jantze*, *Jontze*, *Jońce*, jak *Guse*, *Sampe* od *Guz*, *Samp*, które z kolei spolszczono przez wymianę końcowego *-e* na *-a*: *Janca*, *Jańca*, *Jańcia*, *Jońca*, *Junca*, *Jończa*, jak *Bieschke*, *Maschke*, *Paschke* na *Bieszka*, *Maszka*, *Paszka*; wschodniopolskie *Janczo*; końcowe *-en* : *Jancen* jest formą zniemczoną niem. deklinacji słabej w dop. l. poj. lub mianowniku l. mn.; poza tym mamy liczne formy patronimiczne, tworzone za pomocą przyrostka: 1) *-ak*: *Janczak*, *Jończak*, *Junczak*, *Juńczak*; 2) *-ewicz*: *Jancewicz*, *Junczewicz*; 3) *-ik/-yk*: *Jancyk*, *Janczik*, *Jończyk*, *Juńczyk*; 4) *-ek*: *Janczk*, *Jonzek*; 5) wschodniosłowiański (ukraiński) *-enko*: *Jancenko*; wystąpiły także formy modelowe, utworzone za pomocą przyrostków: *-owski*: *Junczkowski* i *-iński*: *Jończyński*, *Junczyński*; trudno jednoznacznie określić funkcję formantu *-ys*: *Junczys*; *-un*: *Janczun* i *-yn*: *Janczyn*, *Janczyń*, *-us*: *Janczus*. Formy z *-i/-y*: *Janci*, *Jancy*, *Janci*, *Jończy* skłonny jestem interpretować jako dod. l. poj. od *Janc(z)a*, ale por. w SNWPU *Ferenzy* 1 w woj. zielonogórskim, *Gajcy* 651 i inne.

Odnosić trzeba, że Mal II 46 (i inne) oraz Mal III 132 mówi o przyrostkach *-c(z)*, *-c(z)a*, ale przytaczane przykłady (najczęściej z jęz. niem.) można rozumieć jako kontynuację starogermańskiego sufiksu *-izo* w postaci *-tz/-tsch* (o czym zresztą wspomina, por. też moje rozważania w artykule o nazwisku *Necel* w PrJ III, 1975, s. 10, przyp. 8). S. Rospond (SNS II 182 s.v. *Jancz*, *Janca*, s. 222 s.v. *Jon*) nie przedstawił jasno swego stanowiska, waha się w interpretacji polonistycznej i germanistycznej; B. Kreja (KN 106-107 s.v. *Janca*) opowiedział się za niemiecką interpretacją wielu omówionych tu nazwisk.

56. **Kat**, **Kat(t)a**, **Katke**, **Katkowski** i podobne

SNWPU podaje 6 osób o nazwisku *Kat*: 3 w woj. opolskim, po 1 w warszawskim, katowickim i krakowskim; 1 *Katek* w woj. nowosądeckim; 1 *Katecki* w woj.

koszalińskim; 13 *Kaczyński*: 8 w woj. bydgoskim, 5 słupskim; 65 *Katka*: 30 w woj. bydgoskim, 9 gdańskim, 2 słupskim, 19 radomskim, 6 częstochowskim; 1 *Katko* w woj. łódzkim; *Katkowiak* 0; 19 *Katkiewicz*: 2 w woj. gdańskim, 11 warszawskim, 6 toruńskim; 11 *Katkowicz*: 10 łódzkim, 1 wrocławskim; 195 *Katkowski*: po 1 w woj. bydgoskim i elbląskim, 26 gdańskim, 31 olsztyńskim, 29 szczecińskim, 12 warszawskim; 2 *Katkus*, po 1 w woj. jeleniogórskim i krakowskim; 24 *Katta*: 21 w zielonogórskim, 2 warszawskim, 1 opolskim; 1865 *Kata*: 66 w woj. bydgoskim, 37 elbląskim, 62 gdańskim, 17 słupskim, 558 tarnobrzeskim, 122 jeleniogórskim, 98 katowickim, 88 chełmskim, 83 rzeszowskim, 68 zamojskim, 60 radomskim, 49 warszawskim.

Historycznie wiele z wymienionych nazwisk notowanych było południowych Kaszubów, głównie na Kosznejderii i na Kociewiu. Rink 105, 160 podaje z roku 1772 w Dąbrówce: *Jacobus Katkie* i *Georgius Katkie*. W roku 1862 Georg und Katharina *Kathke* złożyli dar na rzecz Seminarium Duchownego w Pelplinie (s. 160, przyp. 351). W roku 1780 w Nowych Hutach, pow. bytowski zanotowany został Adam *Katt* (KB 293). M. Damps (132, 40) wynotowała z archiwaliów pelplińskich niejakiego *Katkowskiego* w Skrzyszewie, pow. kartuski, z roku 1662 i z obocznym *Ch*: Pan Franciszek *Chatkowski* rok 1697 oraz (bez imienia) *Chatkowski* rok 1712, bliżej niezlokalizowane.

Nazwiska objaśnić można polonistycznie lub germanistycznie. Jako formę rodzimą można je odnieść do rzeczownika pospolitego *kat*. W tym ujęciu *Katek* byłby formą pochodną, utworzoną za pomocą przyrostka *-ek*; *Katke* powstałoby od *Katek* przez odwrócenie przyrostka *-ek* na dolnoniem. *-ke*; *Katko* jest formą wschodniopolską; *Kat(t)a* dopełniaczową (syn *Kata*, zatem *Kata*); w *Kathus* wyodrębnić możemy przyrostek *-us* (o ile nie jest to hybryda pol.-niem. od nazwiska *Kat* z dolnoniem. *Hus* = gornoniem. *Haus* 'dom', a więc 'dom *Kata*'); *Katkiewicz* i *Katkowicz* to struktury patronimiczne, utworzone od *Kat*; *Katecki* i *Kaczyński* utworzone zostały od *Katek* i *Katka*; *Katkowski* od *Katek* czy *Katka*. To ostatnie, czyli *Katkowski* mogło też powstać od n.m. *Chotkowo* w pow. bytowskim, zapisywanej m.in. *Kattow* 1326, *Catcow* 1618, *Katcow* 1789 i objaśnionej przez B. Czopek-Kopciuch (NMP II 77-78) jako struktura dzierzawcza od im. *Chotek* lub *Kotek*. Niewykluczona interpretacja germanistyczna (przynajmniej w stosunku do niektórych nosicieli omówionych nazwisk) od niem. rzeczownika *Kate* 'chata'; *Katke* powstałoby w tym wypadku z dolnoniem. suf. *-ke* (Kluge 361). W polszczyźnie od *chata* z obocznym *k* prawie niemożliwe, bo *chata* notowana w jęz. polskim dopiero od II połowy XVII w. (B I 126).

57. Lewa, Lewek, Lewan, Lewanczyk, Lewañczyk, Lewañski, Lewon, Lewicki i podobne

SNWPU podaje 194 osoby o nazwisku *Lewa*: 16 w woj. bydgoskim, 5 gdańskim, 144 łódzkim; 713 *Lewek*: 5 w woj. elbląskim, 31 gdańskim, 4 słupskim, 161 kaliskim, 103 wrocławskim, 89 katowickim, 1 *Lewekowicz* w woj. łódzkim; od *Lewek*

występuje wiele form pochodnych, jak np. (notuję tylko te, które występują na Pomorzu Gdańskim): 4405 *Lewczuk*; 46 w woj. bydgoskim 109 elbląskim, 146 gdańskim, 27 słupskim, 1096 białkopodlaskim, 347 chełmskim, 214 siedleckim, 150 katowickim; 519 *Lewczyk*: 18 w woj. bydgoskim, 11 elbląskim, 3 gdańskim, 102 zamojskim, 61 tarnobrzeskim; 158 *Lewczyński*: 24 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim, 23 bielskopodlaskim, po 19 w warszawskim i lubelskim; 64 *Lewan*: 12 w woj. bydgoskim, 33 katowickim, 5 legnickim, po 4 koszalińskim i krakowskim, po 2 warszawskim i wałbrzyskim, po 1 gorzowskim i opolskim; 40 *Lewanczyk*: 34 w woj. gdańskim, 3 elbląskim, 2 słupskim, 1 pilskim; 91 *Lewaniak*: 69 w woj. pilskim, 11 łódzkim, 5 kieleckim, po 2 chełmskim i olsztyńskim, po 1 warszawskim i skierniewickim; 1 *Lewaniec* w woj. szczecińskim; 20 *Lewaniewski*: 17 w woj. olsztyńskim, 3 przemyskim; *Lewanik* 0; *Lewaniowska* 0; *Lewaniuk* 0; 4 *Lewankowski*: 1 w woj. bydgoskim, 3 szczecińskim; 82 *Lewanowicz*: 1 w woj. gdańskim, 13 olsztyńskim, 9 toruńskim, 8 pilskim, 7 jeleniogórskim; 59 *Lewanowski*: 31 w woj. słupskim, po 3. bydgoskim, konińskim i koszalińskim, 6 wrocławskim; *Lewań* 0; 17 *Lewańczuk*: po 5 w woj. gdańskim i łomżyńskim, 3 szczecińskim, po 2 warszawskim i opolskim; 510 *Lewańczyk*: 28 w woj. elbląskim, 415 gdańskim, 28 elbląskim i plockim, 9 słupskim, 13 wałbrzyskim; 566 *Lewański*: 11 w woj. bydgoskim, 8 elbląskim, 35 gdańskim, 30 słupskim, 89 toruńskim, 33 łódzkim, 21 konińskim; 35 *Lewon* 1 w woj. bydgoskim, 14 zielonogórskim, 7 koszalińskim, 6 warszawskim; *Lewoncewicz* 0, 5 *Lewonczuk* w woj. białostockim; 21 *Lewoniak*: 3 w woj. koszalińskim, 18 szczecińskim; 1 *Lewonicka* w woj. wrocławskim; 27 *Lewoniec*: po 6 w woj. poznańskim i szczecińskim, 5 olsztyńskim, 4 zielonogórskim, po 2 w woj. warszawskim, nowosądeckim i opolskim; 154 *Lewoniewski*: 1 w woj. bydgoskim, 4 elbląskim, 14 gdańskim, 58 białostockim, 17 zielonogórskim; 15 *Lewonik*: po 4 w woj. gdańskim i szczecińskim, 7 olsztyńskim; 49 *Lewoniuk*: 28 w woj. białostockim, 7 wrocławskim, 5 koszalińskim; 12 *Lewonowicz*: 10 w woj. białostockim, 2 katowickim; 89 *Lewonowski*: po 1 w woj. bydgoskim i słupskim, 50 białostockim, 9 warszawskim; 223 *Lewoń*: 1 w woj. bydgoskim, 10 gdańskim, 3 słupskim, 97 suwalskim, 24 olsztyńskim, 18 łomżyńskim, 16 szczecińskim; *Lewońcio* 0; 81 *Lewończuk*: 65 w woj. białostockim, po 4 warszawskim, łomżyńskim i suwalskim; 7 *Lewończyk*: 2 w woj. słupskim, 5 suwalskim; 24 *Lewońko*: 11 w woj. suwalskim, 5 olsztyńskim, 4 katowickim; 7 *Lewoński*: 3 w woj. warszawskim, 4 wrocławskim.

SSNO III 253 notuje z kresów południowo-wschodnich robotnika *Lewkę*, zwanego inaczej *Lewa* (*laborios(us)* *Lewko* alias *Lewa*) z roku 1486. *Lewek* ma bardzo dużo zaświadczeń, zbiera je M. Malec (Mal III 270), wszystkie ze wspomnianych kresów: *Lewka* z roku 1441, *Lewko* wspomniany 13 razy w roku 1430 i 1442; *Lewo* w roku 1457, *Lewik* w roku 1438; jest to więc wschodniosłowiańska postać im. *Leon*, od której pochodzą wyliczone wyżej nazwiska: *Lewa*, *Lewek*, formy patronimiczne: *Lew(e)kowicz*, *Lewczuk*, *Lewczyk* i modelowa, utworzona za pomocą przrostka *-vński*: *Lewczvński*. S. Rospond (SEMiG 185 (s.v. *Lewin*

Brzeski) pisze: „W latach 1257 r., 1284 r. jest *Lewin*, czyli n. dzierz. od imienia *Lewa*, spolszczonego *Leona* i *Leonarda*”. Wyliczone nazwiska często zbliżone są fonetycznie do przezwiska *Lewy*: *lewy* ‘położony po stronie serca’, imienia hebr. *Lewi*, jakie nosił jeden z synów patriarchy Jakuba, protoplasta kapłańskiego pokolenia Lewiego, imienia, potem nazwiska *Lewin*, o których szerzej w NP III 199 – 200, i przezwiska bądź im. *Lew*. Do „kompletu” omawianych nazw należy także północnokaszubskie, drobnoszlacheckie nazwisko *Lewiński* ze wsi *Lewin(o)* w pow. Wejherowo, której nazwę J. Treder (PMT XIV 60) wywodzi od im. *Lewa* lub *Lewi*. Nietrudno zauważyć, że nazwiska typu *Lewan(cz)yk* plasują się na Pomorzu Gdańskim (częste na północnych i środkowych Kaszubach), typu *Lewoń(cz)yk* na wschodnich lub centralnych ziemiach Polski. Od strony słowotwórczej mamy w tym materiale (pomijając formy od podstawy *Lewek*, o których była już mowa) struktury na *-an*, *-ań*, *-on*, *-oń* (o ile to nie etymologiczne *-on* z im. *Leon* z dyftongiczną, bilabialną wymową o jako wo): *Lewan*, *Lewań*, *Lewon*, *Lewoń*; patronimiczne na *-ak*: *Lewaniak*, *Lewoniak* (21 nosiciele: 3 w woj. koszalińskim, 18 szczecińskim); *-ec*: *Lewaniec*, *Lewoniec* (27 nosiciele), *-ik*: *Lewanik*, *Lewonik*; *(-cz)yk*: *Lewańczyk*); *(-cz)uk*: *Lewaniuk*, *Lewańczuk*, *Lewoniuk* (49 osób), *Lewończuk* (81 osób), modelowe, utworzone za pomocą strukturalnych przyrostków *(-ow)ski*, *(-ew)ski*: *Lewan(k)owski*, *Lewoniewski* i inne.

Na Pomorzu Gdańskim mamy niewiele historycznych zaświadczeń omawianych tu nazwisk. Poza podanymi w NP III 199-200 spotkałem w źródłach: Adrian *Lewek* w roku 1664 w Czarnymlesie (F 32, s. 48); w roku 1789 w par. Miłobądz pod Tczewem zapisana została Marianna *Lewkowska*, w roku 1796 chrzczone było dziecko Michaelis *Lewkowski*; w księdze ślubów par. Kościerzyna w roku 1881 zapisany został *Liwek* Joseph (AP XII 199); w księdze metrykalnej par. Reda zapisani zostali: Andreas *Lewa* w roku 1772, Jacobus *Leva* rok 1795; Ernestus *Levan* rok 1808; Michael *Lewek* w roku 1774 (księga niepaginowana); w księdze metrykalnej par. Kielno wystąpił Franz *Lewanczyk* w roku 1839 (AP IX 59).

Osobne zagadnienie to pochodzenie nazwiska, powiedzmy zaraz, homonimicznego *Lewicki*, noszonego przez 13441 osób: 754 w woj. bydgoskim, 214 elbląskim, 857 gdańskim, 171 słupskim, 1011 warszawskim, 682 wrocławskim, 594 toruńskim. Notowane było w SSNO III 254 w roku 1401 w Wielkopolsce i w roku 1457 na Mazowszu u starosty (*capitaneus*) czerskiego oraz odniesione przez SEMot III 100 do wsi *Lewice*, gm. Międzychód, woj. gorzowskie i n.m. *Lewiczyn*, gm. Belsk Duży, woj. radomskie; herbarze, np. Leszczycyca (s. 277, 282) notują Lewickich herbu *Rawa* z Galicji i h. *Rogala* z ziemi bielskiej z roku 1540, nie podając tzw. *gniazda*, czyli wsi rodowej. Po wtóre już SSNO III 254 notuje od roku 1427 nazwisko patronimiczne *Lewic* z Małopolski, również stamtąd od roku 1429 *Lewiec*; nadto SNWPU podaje 111 osób noszących nazwisko *Lewik* (brak na Pomorzu Gdańskim); od tych form można było (i na pewno tę możliwość wyzyskano) utworzyć nazwisko *Lewicki*. Prof. H. Górniewicz zawsze mawiał, że *Lewicki* po-

chodzi od substantywizowanego przymiotnika *lewicki* ‘pochodzący z nieprawego łoża’, wyrazu przez słowniki nienotowanego, ale zyskującego potwierdzenie np. w takich kaszubskich strukturach, jak archaiczne *lewiczka* ‘kobieta niezamężna i niedziewica’ – antonim wobec *prawiczka*; *lewiczęc* ‘psuć’ i pochodne *zlewiczęc*: 1) ‘zepsuć’, 2) ‘zgwałcić, pozbawić dziewictwa’; *lewiczęc so* – ‘prowadzić życie rozpustne’, Sych II 364. Historycznie *Lewicki* notowany był często na Kociewiu, np. w archiwaliach pelplińskich Tomasz *Lewicki* 1744, Katarzyna *Lewicka* tegoż roku, w księdze metrykalnej par. Miłobądz Anna *Lewicka* 1788 (Damps 177).

W świetle przedstawionego tu materiału szerzej trzeba spojrzeć także na pochodzenie nazwiska *Lewna*, notowanego od roku 1330 w SSNO III 255 i pochodnych patronimicznych form *Lewnica* od roku 1419 i *Lewnik* 1449, wyprowadzonego w SEMot I 143 od podstawy *lewna* (*flaszka*) ‘forma odlewnicza’, a przede mnie (NP 249-250) od hipotetycznego *lewna* ‘mańkut’. Okazuje się, że w interpretacji tego nazwiska wziąć trzeba także imiona *Lewa*, *Lewi*, *Lew*, może to być więc nazwisko homonimiczne (poligenetyczne, jak się wyrażał B. Kreja).

58. Nurnberg, Nyrnberg, Noremburg, Noerenberg i podobne

SNWPU podaje 8 osób o nazwisku *Nurnberg*: 7 w woj. gdańskim, 1 toruńskim; 1 *Nurneberg* w woj. gdańskim; z początkowym *Ny-*: 8 *Nyrnberg*: 6 w woj. bydgoskim, 2 tarnobrzeskim; *Nyrynberg* 0; z początkowym *Ni-*: 8 *Nirenberg* poza Pomorzem: 3 w woj. wrocławskim, po 2 w woj. łódzkim i wałbrzyskim, 1 warszawskim; 1 *Niremburg* w woj. lubelskim. Wskutek obniżenia artykulacyjnego *u* do pozycji *o* (lub też niezaznaczania przegłosu, tzw. niem. *Umlautu* w formie niem. *Nörnberg*) mamy także nazwiska z początkowym *Nor-*: 160 *Noremburg*: 61 w woj. radomskim, po 29 piotrkowskim i warszawskim, 26 ciechanowskim; 65 *Norenborg*: po 7 w woj. gdańskim, jeleniogórskim i wrocławskim; 8 *Norgberg*: 7 w woj. szczecińskim, 1 radomskim; 1 *Noremburg* w woj. radomskim; w postaci nazwy mieszkańca 11 *Noremburgczyk*: 6 w woj. bielskim, 4 opolskim, 1 katowickim; z transkrypcją niem. *ö* jako *oe* 14 *Noerenberg*: po 4 w woj. bydgoskim i szczecińskim, 6 gdańskim.

Nazwisko pochodzi niewątpliwie od n. niem. miasta *Nürnberg*, po polsku *Norymberga* w Bawarii. W nazwisku, jak widać, zarzucono znak diakrytyczny (*Umlaut*), zapisywano je też fonetycznie *Nyrnberg* i w sposób bardzo spolszczony *Nirnberg*. Historycznych zaświadczeń na Pomorzu nie spotkałem. SEMot III 130 po odnotowaniu form żeńskich w SSNO IV 73: *Norynbergowa* z roku 1399 i 1400 z Wielkopolski; *Norymbergowa* z roku 1400 z Kościana w Wielkopolsce i *Nemborgowa* z tegoż roku 1400 z Kościana stwierdza „brak n.m.” i odsyła do hasła *Nürnberg* w SEMot V 188, gdzie Z. Klimek obok n.m. w Niemczech widzi także jako podstawę podanych nazwisk żeńskich miasto *Nörenberg*, dziś *İnsko* w pow. stargardzkim, zapisywane od roku 1312 jako *civitas Nurenberg*, *Nürenberg* 1335, *Norinberg* 1618; B. Czopek-Kopciuch (NMP III 531-532) objaśnia jego nazwę jako przeniesioną z niem. *Nürnberg*; tę zaś tłumaczy (za A. Bachem)

EDWARD BREZA

jako strukturę złożoną z I członem *Nür* 'skała', też 'nieurodzajne, mokre miejsce na polu', z II *Berg* 'góra'.

Objaśnienie skrótów

- Archiwum Państwowe w Gdańsku (chodzi o księgi metrykalne parafii rzymskokatolickich w zespole kościoły katolickie, sygn. 1254 III)
- B** – A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, II, Warszawa 2000
- *Das Bürgerbuch der Stadt Konitz von 1550-1850* von E. Kloss, Danzig 1927
- C** – A. Cieślíkowa, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Wrocław 1990
- DampsM** – Damps, *Nazwiska mieszkańców Kociewia od XVI do XVIII w.*, praca doktorska napisana pod kierunkiem E. Brezy na Uniwersytecie Gdańskim w 1988 r. (mps)
- *Taryfy podatkowe ziem pruskich z r. 1682*, wyd. S. Kętrzyński, Toruń 1901, Fontes V
- *Documenta capitaneatus Slochoviensis (1471-1770)*, ed. P. Panske, Toruń 1935, Fontes XXVIII
- F 32** – *Opis królewszczyzn w województwach chełmińskim, pomorskim i malborskim z r. 1664*, wyd. J. Paczkowski, Toruń 1938, Fontes XXXII
- F 37** – *Revisio bonorum episcopatus Vladislaviensis facta a. 1582*, ed. L. Żytkowicz, Toruń 1953, Fontes XXXVII
- *Inwentarze starostw puckiego i kościerskiego z XVII w.*, wyd. G. Labuda, Toruń 1954, Fontes XXXIX
- *Inwentarze starostwa bytowskiego i lęborskiego z XVII i XVIII w.*, wyd. G. Labuda, Toruń 1959, Fontes XLVI
- Go** – M. Gottschald, *Deutsche Namenkunde*, 3. Auflage, Berlin 1954
- Heidn** – W. Heidn, *Die Ortschaften des Kreises Karthaus/Westpr. in der Vergangenheit*, Marburg/Lahn 1965
- KB** – G. Bronisch, W. Ohle, H. Teichmüller, *Kreis Bütow*, 2. Auflage, Stettin 1939
- KN** – B. Kreja, *Księga nazwisk ziemi gdańskiej*, Gdańsk 1998
- L** – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1951
- Mal II** – M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław 1982
- Mal III** – M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994

- MEKSA** – *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, t. I-II, Warszawa 1958-1959
- Muhl** – J. Muhl, *Geschichte der Dörfer auf der Danziger Höhe*, Danzig 1938
- NMP** – *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, pod red. K. Rymuta, t. I-V, Kraków 1996-2003
- NP** – E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000, t. II Gdańsk 2002; t. III, Gdańsk 2004
- PJ** – *Prace Językoznawcze*, seria „Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Gdańskiego”
- PMT I** – E. Breza, *Toponimia powiatu kościerskiego*, Gdańsk 1974, Pomorskie Monografie Toponomastyczne, Nr 1
- PMTXIV** – J. Treder, *Toponimia powiatu wejherowskiego*, Gdańsk 1997, Pomorskie Monografie Toponomastyczne, Nr 14
- Przyd** – E. Breza, *Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1978
- R I, R II** – S. Rospond, *Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej*, cz. I: polsko-niemiecka, cz. II: niemiecko-polska, Wrocław 1951
- Rink** – J. Rink, *Die Geschichte der Koschneiderei. Ihre Bevölkerung im Jahre 1772 und Ende 1919*, Danzig 1932
- SEMot I** – A. Cieślukowa, *Odapelatywne nazwy osobowe*, Kraków 1997
- SEMot III** – Z. Kaleta, *Odmiejscowe nazwy osobowe*, Kraków 1997
- SEMot V** – Z. Klimek, *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, Kraków 1997
- SG** – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. I-XV, Warszawa 1880-1902
- SIW** – *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*, wyd. K. Rymut, Kraków 1995
- SNS** – S. Rospond, *Słownik nazwisk śląskich*, t. I-II: A-K, Wrocław 1967, 1973
- SNWPU** – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. I-X, wyd. K. Rymut, Kraków 1992-1994; to samo w wydaniu płytowym SNW
- SS** – W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990
- SSNO** – *Słownik staropolskich nazw osobowych*, pod red. W. Taszyckiego i M. Malec, t. I-VII, Wrocław 1965-1987
- SW** – J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. VIII, Warszawa 1900 – 1927.
- SWil** – *Słownik języka polskiego [...]*, cz. I-II, Wilno 1861

B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967-1976

Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Źródła dziejowe, t. XXIII, I.T. Baranowski, t. XII: *Prusy Królewskie*, Warszawa 1911

R. Zoder, *Familiennamen in Ostfalen*, Bd I – II, Hildesheim 1968

* Symbol O w SNWPU oznacza formę z różnych względów niepewną.